

РАЗОМ ДО
ПЕРЕМОГИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА
ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
РІВНЕНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА ТА БІОГРАФІСТИКА В СУЧАСНОМУ НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Збірник матеріалів

VII Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти

20 травня 2022 року

Київ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ
РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі

Збірник матеріалів

VII Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти

20 травня 2022 року

Київ

Вінниця
«ТВОРИ»
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського,
протокол № 6 від 23 травня 2022 р.*

Редакційна колегія:

Березівська Л. Д. (голова редколегії), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Тарнавська С. В., кандидат історичних наук, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Бойко О. А., молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Василенко С. Б., молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Павленко Т. С., науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Середа Х. В., науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Рецензенти:

Коляда Н. М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Любовець Н. І., кандидат історичних наук, с.н.с., завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

П 24 Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти, 20 трав. 2022 р., Київ / НАПН України, Від-ня філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін. ; редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В., ... Середа Х. В.]. – Вінниця : ТВОРИ, 2022. – 74 с.

ISBN 978-617-552-105-2

Збірник містить тези виступів учасників VII Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти «Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі», проведеного у рамках Всеукраїнського фестивалю науки – 2022, що відбувся в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського 20 травня 2022 року.

УДК 37(092):001.4]:005.745(082)

*Редколегія не несе відповідальності за зміст публікацій.
Відповідальність за зміст публікацій несе автор.*

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY OF EDUCATION, GENERAL AND PRESCHOOL PEDAGOGY
V.O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
PEDAGOGICAL INSTITUTE OF BORYS GRINCHENKO KYIV UNIVERSITY
PROF. YE. PETUKHOV DEPARTMENT OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND EDUCATIONAL
MANAGEMENT OF KHERSON STATE UNIVERSITY
PEDAGOGICAL INSTITUTE OF BORYS GRINCHENKO KYIV UNIVERSITY
DEPARTMENT OF THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION OF RIVNE STATE
HUMANITARIAN UNIVERSITY
FACULTY OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL EDUCATION
OF PAVLO TYCHYNA UMAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Pedagogical biography and biography studies in the modern scientific and information space

*Collection of materials
VII All-Ukrainian Scientific and Methodological Seminar on the History of
Education*

May 20, 2022

Kyiv

Vinnytsia
«TVORY»
2022

*Recommended for publishing
by the Academic Council of V. O. Sukhomlynskyi
State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
protocol № 6 dated May 23, 2022*

Editorial Board:

Berezivska L. D. (Head of the Editorial Board), Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Sukhomlynska O. V., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Tarnavska S. V., Candidate of Historical Sciences, Scientific Secretary of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Boiko O. A., Junior Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Vasylenko S. B., Junior Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Pavlenko T. S., Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Sereda Kh. V., Researcher of the Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Reviewers:

Kolyada N. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work of Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

Lyubovets N. I., Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Theory and Methodology of Biobibliography of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Pedagogical biography and biography studies in the modern scientific and information space : coll. of materials of the VIIth All-Ukrainian. scient. and method. seminar on the History of education, May 20, 2022, Kyiv / National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Department of Philosophy of Education, General and Preschool Pedagogy, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine [and others ; editor: Berezivska L. D. (Head of the editorial board), Sukhomlynska O. V., Tarnavska S. V., ... Sereda Kh. V.]. – Vinnytsia : TVORY, 2022. – 74 p.

ISBN 978-617-552-105-2

The collection contains abstracts of speeches of participants of the VIIth All-Ukrainian scientific and methodological seminar on the History of education “Pedagogical biography and biography studies in the modern scientific and information space”, held within the All-Ukrainian Festival of Science - 2022, which took place at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine on May 20, 2022.

The editorial board is not responsible for the content of publications. The author is responsible for the content of the publications.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	5
<i>Г. А. Александрова</i>	
НЕКРОЛОГ ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО	9
<i>Л. Д. Березівська</i>	
ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» ЯК ФОРМА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ	9
<i>Н. І. Богданець-Білоskalенко</i>	
ЛИСТУВАННЯ ТА ПЕРІОДИКА ЯК ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ОСВІТИ	11
<i>В. А. Вергунов</i>	
ПРОФЕСОР А. Є. ЗАЙКЕВИЧ (1842-1931): ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ВЧЕНОГО ТА ПЕДАГОГА АГРАРНОЇ СФЕРИ СВІТОВОГО ВИМІРУ	12
<i>Т. Л. Гавриленко</i>	
ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ЛЕО КЕСТЕНБЕРГА (1882-1962) У СТУДІЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ: ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	16
<i>О. М. Горошкіна</i>	
РОЛЬ ОЛЕКСАНДРА БЛЯЄВА В ДОСЛІДЖЕННІ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	17
<i>Г. В. Дефорж</i>	
ПЕРСОНАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ: КАЛІНІЧЕНКО НАДІЯ АНДРІЇВНА	19
<i>О. О. Драч</i>	
АВТОБІОГРАФІЯ В ІСТОРИКО-ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: МЕТОДОЛОГІЧНІ НОВАЦІЇ	19
<i>Н. А. Калініченко</i>	
ІВАН ТКАЧЕНКО – ПЕДАГОГ-НОВАТОР, ОРГАНІЗАТОР ШКІЛЬНИЦТВА	21
<i>І. І. Колесник</i>	
«БІОГРАФІЧНИЙ ПОВОРОТ» В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ ІСТОРІЇ	21
<i>Н. М. Коляда</i>	
ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА В ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА	22
<i>О. О. Кравченко</i>	
НАУКОВІ ЗАХОДИ З НАГОДИ 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША	23
<i>О. П. Міхно</i>	
НЕКРОЛОГ ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ	24
<i>О. Б. Петренко</i>	
ПРО БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ ЗДОБУВАЧАМИ СТУПЕНЯ РІД НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК»	25
<i>І. І. Розман</i>	
ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНИХ ДАНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІВ	27
<i>О. В. Сухомлинська</i>	
ПОДРУЖЖЯ ПЕДАГОГІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БІОГРАФІСТИЦІ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ	28

<i>В. М. Школа</i>	
АВТОБІОГРАФІЗМ НАРИСУ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА «СЕРЦЕ»	29
<i>О. Е. Анісімова</i>	
ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ «ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ – ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА»	31
<i>Л. М. Баліка</i>	
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» В ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ В ЗВО	34
<i>О. А. Гудовсек</i>	
ПОСІБНИКИ З ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	35
<i>А. П. Дурдас</i>	
НОВА ФРАНЦУЗЬКА ШКОЛА СЕЛЕСТЕНА ФРЕНЕ (1896–1966)	36
<i>Л. М. Дяченко</i>	
ВИДАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ВІДОМИХ ПЕДАГОГІВ	37
<i>Н. І. Любовець</i>	
МЕМУАРИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ БІОБІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	38
<i>Н. П. Марченко</i>	
ПЕРСОНАЛІЇ «ДИТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ» У ДИСКУРСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ	39
<i>О. О. Матрос</i>	
ПОСТАТЬ ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА ЛУЧИЦЬКОГО В СУЧАСНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ	40
<i>С. О. Росенко</i>	
ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ	41
<i>Ж. Г. Стельмашук</i>	
ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ	42
<i>С. В. Тарнавська</i>	
НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ» (2019) ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ	42
<i>Л. І. Ткаченко</i>	
МОТИВАЦІЙНИЙ ВИМІР ЖИТТЄТВОРЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	43
<i>О. І. Шалак</i>	
ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАЛЕНІКА ШЕЙКОВСЬКОГО: РУКОПИСНІ ДЖЕРЕЛА, ПЕРІОДИКА, ДОСЛІДЖЕННЯ	46
<i>Ю. В. Шалівська</i>	
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВИВЧЕННІ КУРСУ «ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ»	47
<i>Н. О. Якобчук</i>	
СПОГАДИ СУЧАСНИКІВ ВОЛОДИМИРА НАУМЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЙОГО БІОГРАФІЇ	49
<i>В. В. Бондаренко</i>	
НЕКРОЛОГИ ВИДАТНИМ ПЕДАГОГАМ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РАДЯНСЬКА ШКОЛА» ЯК ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	50

<i>М. А. Бондарець</i>	
РОЛЬ ЖУРНАЛУ «ПРОЛЕТАРСЬКА ОСВІТА» (1920-1921) У ВИВЧЕННІ БІОГРАФІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ	51
<i>С. Б. Василенко</i>	
ВИСВІТЛЕННЯ БІОГРАФІЇ О. А. ЗАХАРЕНКА В ЕЛЕКТРОННОМУ РЕСУРСІ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»	52
<i>Л. А. Гайда</i>	
ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЄКТ «ШКІЛЬНЕ МУЗЕЙНИЦТВО У БІОГРАФІЯХ І ФАКТАХ»	53
<i>Г. М. Голя</i>	
РОЛЬ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ	54
<i>В. І. Єфімова</i>	
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВИДАННЯ «НЕКРОЛОГИ НА СТОРІНКАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧАСОПИСІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)»	55
<i>Т. О. Золотаренко</i>	
РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ Б. БЛУМА (1913-1999) В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	56
<i>Н. М. Кропочева</i>	
ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ВОЛЬФГАНГА РАТКЕ (1571–1635) ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЙОГО ПРАЦЯХ З КОЛЕКЦІЇ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	57
<i>А. О. Кузьмич</i>	
ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ АВТОРСЬКИХ ШКІЛ	59
<i>С. Р. Лелюх</i>	
БІОГРАФІЇ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕННИКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ	60
<i>Т. С. Павленко</i>	
ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ НА СТОРІНКАХ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»	61
<i>І. Ф. Петренко</i>	
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ	62
<i>Ю. О. Петрушко</i>	
ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	63
<i>І. В. Поліщук</i>	
СПОГАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЇ Т. Д. ДЕМ'ЯНЮК)	64
<i>М. А. Рябініна</i>	
ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХНЯ РОЛЬ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ	64
<i>Х. В. Середа</i>	
ЗАКОРДОННІ ЕЛЕКТРОННІ БІОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ	66
<i>Л. В. Сухомлинська</i>	
ВІДОБРАЖЕННЯ БІОГРАФІЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У МАТЕРІАЛАХ МІЖНАРОДНИХ	

ТА ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ «ВАСИЛЬ СУХОМЛІНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ»	67
<i>Н. В. Чала</i>	
ПОСТАТЬ О. Г. БАРВІНСЬКОГО У ЕЛЕКТРОННОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОМУ РЕСУРСІ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»	68
Відомості про авторів	71

НЕКРОЛОГ ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Некролог як спосіб поширення біографічних відомостей та вшанування пам'яті померлої людини виник ще за часів раннього християнства і продовжує розвиватися. Співвіднесені із жанром некролога і тексти, приурочені до днів пам'яті (дев'ять, сорок днів, півроку, річниця, десятиріччя), а також до публічних подій, тісно пов'язаних з ім'ям діяча (його день народження, завершення розпочатої ним справи тощо). Водночас некролог часто містить опис життєдіяльності покійного, його заслуги перед суспільством, причини смерті. Це не лише офіційна розповідь про життя померлого, а форма прояву поваги і вдячності, одна з форм публічної демонстрації скорботи. Чимало дослідників вивчають його як окремий біографічний жанр; розглядають із літературознавчих позицій; як текст, що функціонує в системі масових комунікацій; як форму літературного портрета; вважають одним із різновидів мемуарів; зараховують до нефікційної прози. Некролог як жанр не має усталених характеристик, вивчається в різних дисциплінах і може вбирати в себе ознаки інших жанрів: нарису, критичної статті, спогадів. Вважаємо некролог зразком біографічного жанру, у якому подано життєпис відомої особи, здійснено оцінку активної життєвої і творчої діяльності того, хто відійшов у вічність. Крім інформації про смерть, некролог має культурно-творчий аспект і досить виразно свідчить про систему тогочасних цінностей. Він закріплює особистість у культурному просторі, а суспільство відбирає найбільш значущі постаті і певною мірою нав'язує їхню модель життя живим. Основне його завдання: сформувані засади для сприйняття образу померлого, подати образ людини крізь призму бачення автора, який стверджує зв'язок між собою, покійним і своїм минулим. Тому інформація в некрологах є цінним історичним джерелом та матеріалом для створення біографії.

Л. Д. Березівська

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» ЯК ФОРМА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

З проголошенням незалежності України в контексті відродження української гуманітаристики науковці спрямували зусилля щодо повернення забутих у радянську добу імен українських педагогів, освітніх діячів. Численні біографічні розвідки (статті, монографії, дисертації) розкривають крізь призму їхнього життя та діяльності розвиток освіти та педагогічної думки України в різні історичні періоди. Накопичення матеріалів біографічного характеру та розвиток інформаційних технологій уможливили створення електронних біографічних ресурсів. З 2008 року наповнюється й підтримується в актуальному стані інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» (URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/>), котрий представлено на вебпорталі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України (далі – ДНПБ).

Нині зазначений ресурс як форма представлення педагогічної біографіки в освітньо-науковому просторі містить 77 персоналій. Це відомі вітчизняні педагоги та освітяни різних історичних періодів розвитку освіти: Х. Д. Алчевська (1841–1920), С. А. Ананьїн (1875–1942), С. Я. Батишев (1915–2000), М. Ф. Берлінський (1764–1848), Т. Ф. Бугайко (1898–1972), М. Х. Бунге (1823–1895), Г. Г. Вашенко (1878–1967), М. М. Грищенко (1900–1987), Б. Д. Грінченко (1863–1910), М. М. Грінченко (1863–1928), М. І. Демков (1859–1939), Л. Д. Дєполович (1896–1943), М. П. Драгоманов (1841–1895), В. Ф. Дурдуківський (1874–1938), О. В. Духнович (1803–1865), О. А. Захаренко (1937–2002), В. Н. Каразін (1773–1842), М. О. Корф (1834–1883), Г. С. Костюк (1899–1982), М. М. Ланге (1858–1921), Т. Г. Лубенець (1855–1936), А. С. Макаренко (1888–1939), О. Ф. Музиченко (1875–1940), Олена Пчілка (1849–1930), М. І. Пирогов (1810–1881), Я. Б. Резнік (1892–1952), С. Ф. Русова (1856–1940), Г. С. Сковорода (1722–1794), В. О. Сухомлинський (1918–1970), К. Д. Ушинський (1823–1870), Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич) (1875–1938), П. Д. Юркевич (1826–1874) та ін. Крім того, у ньому представлено й зарубіжні персоналії: Ф. Дігтес (1829–1896), Г. Кершенштейнер (1854–1932), Я. А. Коменський (1592–1670), Я. Корчак (1878–1942), М. Монтессорі (1870–1952), Ф. В. Фребель (1782–1852), С. Френе (1896–1966) та ін. Безперечно, дослідивши їхні наукові біографії, можемо простежити розвиток української та зарубіжної освіти, гуманістичної педагогічної думки як у макроісторичних, так і в мікроісторичних вимірах [1; 2; 3; 4].

Цифровий ресурс сприяє задоволенню інформаційних потреб сфери освіти, педагогіки в історико-біографічній інформації, поглибленню знання про життя та діяльність, погляди та світоглядні цінності педагогів і освітян минулого, поширенню демократичних і гуманістичних ідей про розвиток української і зарубіжної освіти задля інформаційного забезпечення процесу розроблення шляхів її реформування в умовах розбудови Нової української школи як складника інтеграції України у європейський і світовий освітньо-науковий простір. Він є інформаційним супроводом історико-педагогічної науки, зокрема забезпечує джерельну базу для написання дисертацій, планових наукових досліджень, бакалаврських і магістерських робіт; сприяє наповненню змісту підручників з історії освіти та педагогіки; уможлиблює якісне проведення масових науково-практичних заходів (конференцій, круглих столів тощо), присвячених творчій діяльності тих чи інших педагогів й освітніх діячів; ознайомлює дослідників із фондом ДНПБ, зокрема з педагогічними джерелами.

Набуває актуальності широке використання електронного ресурсу як форми представлення біографічного знання в освітньому процесі закладів середньої та вищої освіти. Цьому сприяють онлайн-проекти: «Ми стоїмо на плечах наших попередників: видатні педагоги-ювіляри» [2], «Читаймо Сухомлинського онлайн» Про затребуваність цифрового ресурсу свідчить статистика його переглядів: 2018 р. – 829, 2019 р. – 1510, 2020 – 2439, 2021 – 51583, квітень 2022 – 16642 [2; 4].

З урахуванням вітчизняного та світового досвіду заплановано і надалі розвивати електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» у рамках планових наукових досліджень (керівник – Л. Д. Березівська): «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (2020–2022), «Педагогічна біографіка в інформаційному освітньо-науковому

просторі України» (2023–2025), за традиційною структурою: біографія діяча; бібліографія його праць та матеріалів про нього; окремі повнотекстові твори; додаткові матеріали, зокрема присвячена педагогу фотогалерея; матеріали, що розкривають діяльність установи, яка носить його ім'я (за наявності); інформація про нагороди, премії, пам'ятники, наукові читання, пов'язані з ім'ям видатної постаті тощо.

Постійно поповнюваний електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як невід'ємний складник національного цифрового гуманітарного простору є ефективною формою поширення біографічних знань задля підвищення духовної культури суспільства в умовах глобальних цивілізаційних викликів. Вважаємо, що знання про видатних освітян, які вболівали за розвиток української освіти у різних суспільно-політичних дискурсах, допомагає зміцненню національної ідентифікації співгромадян, консолідації українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. *Освіта для миру = Edukacja dla pokoju* : зб. наук. пр. : у 2 т. / НАПН України та ін. Київ, 2019. Т. 2. С. 222–228. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717478/1/стаття_2019.pdf.

2. Березівська Л. Д., Деревянко Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». *Вісник Національної академії педагогічних наук України / НАПН України*. Київ, 2020. № 1. URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54/83> (дата звернення: 14.11.2021).

3. Berezivska L. D., Pinchuk O. P., Varaksina N. V. The webportal of V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an information resource for implementation of research in education, pedagogy and psychology. *Інформ. технології і засоби навчання = Inform. Technologies and Learning Tools*. 2020. Т. 78, № 4. С. 249–265. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v78i4.4055>.

4. Berezivska, L. D., Pinchuk, O. P., Hopta, S. M., Demyda, Y. F., Sereda, K. V. Creation of information and bibliographic resource «outstanding educators of ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Т. 87, № 1. С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>

Н. І. Богданець-Білоskalенко

ЛИСТУВАННЯ ТА ПЕРІОДИКА ЯК ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ ОСВІТИ

У дослідженнях з історії педагогіки під час вивчення персоналії часто звертаються до біографічного підходу (в деяких дослідженнях використовують біографічний метод). У цьому аспекті означений підхід уможливорює аргументованість аналізу літературних джерел, епістоляріїв, спогадів на основі біографії особистості. Застосування біографічного підходу дає змогу встановити певні події та факти, за якими можна вивчити світоглядні позиції, уподобання особистості, її самобутності та історико-соціальну зумовленість самореалізації.

Значна частина біографічного дослідження – саме епістолярій: листи, листування, послання, звернення письменників, громадських і культурних діячів. Ці джерела мають і художню, і пізнавальну цінність. У листах відображено обставини особистого життя і творчості. Завдяки листуванню можемо з'ясувати найважливіші

епізоди життя, проаналізувати час/добу, в який жила і творила конкретна людина, уявити її оточення, збагнути процес розвитку і формування педагогічних, громадянських поглядів. “Саме листування містить той масив прихованої інформації, яку інколи не можливо віднайти в офіційних документах” [2, с.188]. За таким підходом розглянуто взаємодію соціального, духовного та предметного в аспекті життєдіяльності багатьох відомих постатей у педагогіці (Б. Грінченко, Я. Корчак, В. Науменко, В. Сухомлинський, Б. Ступарик, С. Сірополко, Я. Чепіга, Є. Чикаленко та багато інших). Так, зокрема з листування дружини Марії Грінченко чи сучасників ми дізнаємося деталі, якісь нюанси характеру Бориса Грінченка. Скажімо, М. Коцюбинський у листах до своєї дружини називав його генералом, В. Самійленко нарікав, що Б. Грінченко підганяв усіх до роботи, як диктатор, а Є. Чикаленко у спогадах підкреслював непоступливу натуру митця.

Варта уваги й періодика, адже вона фіксує еволюцію думок, поглядів, змін у світогляді особистості під впливом певних історичних обставин. Так, досліджуючи спадщину Я. Чепіги, а одночасно і його становлення як педагога, науковця, основною джерельною базою було понад 150 статей митця. Саме це дозволяло нам свого часу простежити еволюцію думок ученого і класифікувати його науковий доробок за такими тематичними спрямуваннями: психологічний розвиток особистості дитини; педологія – теорія і методика; початкова і трудова школи; роль сім’ї й учителя у навчанні і вихованні дітей; підручники та методичні поради до них.

Отже, листування та періодика є цінними джерелами інформації в біографічних дослідженнях історії освіти, що допомагають розкрити педагогічні домінанти видатних діячів у контексті відповідної доби.

Список використаних джерел

1. Богданець-Білоskalенко Н.І. *Освітньо-культурна і педагогічна діяльність Якова Чепіги (кінець XIX – початок XX ст.)*. Київ : НВФ Славутич-Дельфін, 2014. 272 с.
2. Кузьменко Л. Листування Василя Доманицького з подружжям Борисом та Марією Грінченками як історичне джерело. *Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина* : зб. пр. учасників наук. семінару, проведеного з нагоди 100-річчя від часу смерті вченого, 14–15 вересня 2010 р. Черкаси, 2011. С. 188–203.

В. А. Вергунов

ПРОФЕСОР А. Є. ЗАЙКЕВИЧ (1842-1931): ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ІНТЕРЕСІВ ВЧЕНОГО ТА ПЕДАГОГА АГРАРНОЇ СФЕРИ СВІТОВОГО ВИМІРУ

За Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 рр.» № 1982-ІХ від 17.12.2021 р. цього року на державному рівні святкуємо 180-ліття фундатора сільськогосподарської дослідної справи в Україні, видатного вченого-агробіолога і педагога, уродженця Лубенщини професора А. Є. Зайкевича (1842–1931). Як ініціатор звернення-обґрунтування до українського парламенту про включення цієї події до відповідного переліку продовжую через сучасне бачення аналізувати багатогранну творчу спадщину вченого та процес формування його наукових поглядів. Останнє, як виявилось, мало важливе значення

для вибору професійних інтересів А. Є. Зайкевича. Передусім, безперечно, зазначаю, успадковані від батьків, природні здібності, які він розвинув своєю працелюбністю. Варто завважити його захоплення народною творчістю, а особливо малюванням, якому навчив місцевий художник. Згодом це навіть допомагало заробляти кошти на освіту під час перебування в Києві. Мистецькі захоплення А. Є. Зайкевича втілено у його праці «Про гончарне виробництво», яка вийшла у 1879 р. за результатами експедиції гончарних осередків Миргородського, Лохвицького та Полтавського повітів Полтавської губернії.

А. Є. Зайкевич протягом усього життя мав витончений смак, вишукану мову і пристрасть до всього національного. Відданий цій пристрасті був так само палко, як і любові до науки агробіології та господарювання на землі. А любов ця полонила його ще з раннього дитинства на хуторі Матяшівський (Матяшівка) Лубенського повіту Полтавської губернії. Вважаю, що зовсім не випадково свої природознавчі студії вчений продовжив у відкритому в 1865 р. Імператорському Новоросійському університеті (нині – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова) після складання екстерном випускних іспитів у Другій Харківській міській гімназії, оскільки Лубенське міське училище, до якого вступив у 1855 р., з різних обставин так і не закінчив (як, до речі, й Київське військове училище). Час розставив життєві пріоритети. Не без того, що на рішення опанувати сільськогосподарську науку, вплинули лекції одного з найавторитетніших знавців галузі – завідувача кафедрою сільського господарства та лісівництва Університету Св. Володимира (нині – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), професора С. М. Ходецького (1820-1887) під час річного навчання як вільного слухача. Обставини так склалися, що для отримання вищої освіти А. Є. Зайкевич змушений був вступити саме в університет в Одесі і не тільки через великий конкурс у Києві. Тут він зустрів і свого офіційно визнаного вчителя – доктора ботаніки, професора Л. С. Ценковського (Lev Semenovich Cienkowski) (1822–1887), видатного польсько-українського ботаніка, протозоолога, бактеріолога, засновника української школи мікробіологів, академіка Санкт-Петербурзької Імператорської академії наук. У цьому закладі Л. С. Ценковський, який мав родинне українське коріння, викладав ботаніку (з 1865 р.), створив Новоросійське товариство дослідників природи та першу в країні морську біологічну станцію в Севастополі. А ще – наукову ботанічну лабораторію при кафедрі, яку очолював. Тут і розпочалися наукові «університети» А. Є. Зайкевича, насамперед, із широким застосуванням мікроскопії при вивченні найпростіших форм на межі рослин і тварин через морфологію як елемент еволюції розвитку. Відтак він став ортодоксальним прибічником поглядів, які його вчитель сформулював ще до появи праці Ч. Дарвіна «Походження видів». При цьому добре засвоїв методи Л. С. Ценковського щодо вивчення нижчих рослин і нижчих тварин та завжди притримувався його висновку про єдність рослинного і тваринного світів. Блискуче завершивши навчання в 1870 р. зі ступенем кандидата наук, за рекомендацією професора Л. С. Ценковського залишився в університеті для підготовки до професорського звання. На кошти Департаменту землеробства Міністерства державних маєтностей впродовж двох років навчався і працював над дослідженнями проблем агробіології в провідних науково-освітніх центрах Європи (насамперед, Німеччини). Слухав лекції та закріплював практично отримані знання у Поппельєдовській сільськогосподарській академії при знаменитому Бонському

університеті, а також у сільськогосподарському й ботанічному інститутах, не менш знаного, Лейпцизького університету. Одночасно прослуховує спеціальні курси у класиків світової агробіологічної науки. Це курси з напрямку «фізика – хімія» у професора Відеманда, органічної хімії у члена Лондонського королівського товариства, Саксонської академії наук, Шведської королівської академії наук, Баварської академії наук, Пруської академії наук у професора Адольфа Вільгельма Германа Кольбе (Adolph Wilhelm Hermann Kolbe) (1818-1884) та агрономічної хімії у професора Георга Фрідріха Кнаппа (Georg Friedrich Knapp) (1842–1926). Але найбільш творчо А. Є. Зайкевич під час відрядження співпрацює з класиком агрономії світового гатунку, членом Лондонського королівського товариства, Шведської королівської академії наук, Баварської академії наук, Геттінгенської академії наук, Санкт-Петербурзької Імператорської академії наук, Нідерландської королівської академії наук, Пруської академії наук, Національної академії Італії, Паризької медичної академії, Бельгійської королівської академії медицини, Національної академії наук США і Туринської академії наук – доктором наук, професором Юстусом фон Лібіхом (Justus von Liebig) (1803–1873). З ім'ям цього видатного хіміка, винахідника, агронома, письменника та педагога пов'язане відкриття нітрогену, закону мінімуму Лібіха, конденсора Лібіха. Здається, під впливом саме з Ю. Лібіха, у А. Є. Зайкевича згодом теоретико-методологічно і практично розвинулася ідея, що потрібно не тільки удобрювати ґрунт, а й саму рослину. Тим самим зародилася та втілилася ідея локального (місцевого) внесення мінеральних добрив. І ще одна важлива й генеруюча думка, що стала наскрізною для усього творчого життя А. Є. Зайкевича, – державна необхідність мати в рідній країні розгалужену мережу сільськогосподарських дослідних станцій та полів, узагалі, та для потреб освітньої підготовки фахівців, зокрема. Про звернення Ю. Лібіха до прем'єр-міністра царської Росії П. О. Валуєва з цього приводу згодом писав сам учений.

Повернувшись на батьківщину, А. Є. Зайкевич рік викладав у Петрівській землеробській та лісовій академії (нині – Російський державний аграрний університет – МСГА ім. К. А. Тимірязєва). Творчо співпрацював із видатними вченими-аграріями професорами – І. О. Стебутом (1833–1923) і Г. Г. Густавсоном (1842–1908). Їм завдячує знайомство з геніальним хіміком, автором періодичної таблиці хімічних елементів професором Д. І. Менделєєвим (1834–1907). Пізніше А. Є. Зайкевич називав його одним зі своїх вчителів. Видатні звитяги Д. І. Менделєєва виявилися корисними для потреб наукового забезпечення ведення високоефективного сільського господарства й особливо з питань його хімізації. У цьому зв'язку потрібно згадати проведені під його керівництвом колективні досліді від імені Імператорського Вільного економічного товариства з питань обробітку ґрунту та його удобрення стосовно різних ґрунтово-кліматичних умов країни у 1867-1869 рр. Хоча вони не були вдалими, не виправдали очікуваного ефекту від внесених мінеральних добрив, однак, за словами В. В. Вінера, стали першою спробою застосування точних експериментальних методів природознавства для підняття продуктивності ланів. Уперше був використаний і підхід ведення експериментаторства як організаційної форми сільськогосподарської дослідної

справи. Є всі підстави вважати, що концептуально ідею колективних дослідів як таких, А. Є. Зайкевич «підхопив» саме від тих, що провів Д. І. Менделєєв.

На моє переконання, можна стверджувати, що до когорти видатних учителів А. Є. Зайкевича, в частині розуміння місця й ролі фізіології рослин для потреб агрономії, належить засновник вітчизняної школи цього напрямку, розробник теоретичних і експериментальних основ фотосинтезу в поєднанні із законом збереження енергії та обґрунтуванні єдності і зв'язку живої та неживої матерії в процесі кругообігу речовин і енергії в природі, а також розробник питання водного та мінерального живлення рослин і окультурювання рослин у штучних ґрунтах, член-кореспондент Санкт-Петербурзької Імператорської академії наук та багатьох наукових і громадських товариств – професор К. А. Тимірязєв (1843–1920). Закінчивши як вільний слухач в 1866 р. Імператорський Санкт-Петербурзький університет, К. А. Тимірязєв працював за кордоном у провідних німецьких і французьких науково-освітніх центрах. Став учнем знаменитого французького вченого-агрохіміка, організатора першої сільськогосподарської дослідної станції у світі, академіка Паризької академії наук Ж.-Б. Буссенго (1802–1887). Після повернення у 1871 р. і захисту дисертації призначений професором з курсу ботаніки Петровської землеробської та лісової академії. У цей час і перетнулися творчі шляхи Зайкевича і Тимірязєва.

Як і К. А. Тимірязєв (якого А. В. Манорик називає основоположником наукового землеробства), раціональне господарювання на землі А. Є. Зайкевич вбачав у впровадженні досягнень і знань фізіології рослин та агрохімії. Праці К. А. Тимірязєва широко друкували як окремими виданнями (наприклад, «Деякі основні завдання сучасного природознавства» (Москва, 1893), «Життя рослин» (Москва, 1898)), так і у вигляді 10-томної збірки праць (Москва, 1937–1940). Видавали їх і в Україні – «Вибрані твори» (Київ-Харків, 1949–1950). Його ім'я і сьогодні в назвах вулиць Києва, Дніпра, Львова, Харкова, Запоріжжя, Ужгорода, Вінниці, Луганська та інших міст. Відомості про нього постійно вміщували в «Українській радянській енциклопедії». Пошановували К. А. Тимірязєва і при житті. За рекомендацією А. Є. Зайкевича Рада Імператорського Харківського університету обрала його почесним членом (професором) до 70-річчя. Як вдалося встановити, теж-таки зробив і Київський політехнічний інститут імператора Олександра II у 1914 р. А. Є. Зайкевич, як і К. А. Тимірязєв, прийняв радянську владу. А після смерті К. А. Тимірязєва в УСРР його іменем названо численні навчальні заклади аграрного профілю, в яких готували по розробленій А. Є. Зайкевичем програмі навчання.

Зрозуміло, що у А. Є. Зайкевича були й інші вчителі. Не менш вагомий внесок у становлення його як науковця планетарного масштабу зробили і колеги. Є. Чикаленко, який слухав лекції А. Є. Зайкевича в Харківському університеті, не випадково у мемуарах пише, що професора вважали найкращим знавцем вітчизняного сільського господарства свого часу. До нього їхали вчитися господарювати на землі зі всієї Російської імперії, а потім, за радянської доби, зі всього СРСР. Про українські землі, взагалі, окрема розмова. Тут він, без перебільшення, – Бог або, скоріше, Апостол своєї справи.

Отож приклад А. Є. Зайкевича доводить – щоб стати визначним фахівцем своєї справи та, тим паче, педагогом потрібні, крім природнього таланту,

помноженого на постійне самовдосконалення, ще й достойні наставники або вчителі – визнані авторитети у своїй царині знань. Отримавши гідну початкову, середню та вищу освіту, виявивши схильність до дослідницької та педагогічної діяльності, він закріплює їх з одного боку, а з іншого – примножує у провідних науково-освітніх центрах Європи, безпосередньо працюючи з видатними фахівцями відповідних галузей. Після повернення на Батьківщину впроваджує новітні знання та вміння в освітній процес підготовки фахівців. Багато в чому завдячуючи саме А. Є. Зайкевичу сільськогосподарська дослідна справа виокремилася з лона вищої агрономічної освіти в окрему галузь культури нації та сучасного природознавства. Він заклав теоретико-методологічні та організаційні основи теперішньої аграрної академічної науки як галузі знань та організації в Україні. Унікальні школи, що їх А. Є. Зайкевич створив у рослинництві, селекції, агрохімії, загальному землеробстві, кормовиробництві тощо, через його учнів та послідовників продовжують репрезентувати Україну на світовому рівні. Концептуальні підходи цього видатного науковця, зокрема, до підготовки агрономів використовують у вітчизняному навчальному процесі до сьогодні.

Т. Л. Гавриленко

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ЛЕО КЕСТЕНБЕРГА (1882-1962) У СТУДІЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ: ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Лео Кестенберг – відомий німецький педагог, митець і політичний діяч; радник Пруського міністерства науки, мистецтва та народної освіти; очільник реформи у галузі загальної та професійної музичної освіти в Пруссії (увійшла в історію під назвою «Реформа Кестенберга»); професор Берлінської вищої школи музики; засновник та перший президент Міжнародного товариства музичної освіти (ISME) при Міжнародній музичній раді ЮНЕСКО. Він є фундатором музичної педагогіки в Німеччині. Лео Кестенберг створив модель музичної освіти, що охопила усі ланки, від дитячого садка до університету, та використовується в цій країні дотепер. Завдяки зусиллям педагога музичне виховання стало складником державної освітньої політики, статус учителя музики в школі був прирівняний до викладача гімназії, у закладах вищої освіти Німеччини відкрито факультети для підготовки вчителів музики, у країні почали функціонувати комунальні музичні школи.

Закономірно, що педагогічна спадщина Лео Кестенберга стала предметом дослідження передусім німецьких науковців, а саме: Г. Бателя (G. Batel) [1], Х. Веттера (H. Vetter) [9], В. Грюна (W. Gruhn) [4; 5], К. Еренфорта (K. Ehrenforth) [3], Б. Лює (B. Lühe) [7], А.-Х. Роде-Юхтерн (A.-Ch. Rhode-Jüchtern) [8] та ін. Педагогічні ідеї вченого знайшли відображення і в працях польського дослідника Я. Качинського (J. Chaciński) [2]. Творчість педагога також студіюють та популяризують представники Міжнародного товариства Лео Кестенберга (IKG) [6], яке очолює професор, доктор наук, директор Інституту мистецтва, музики та медіа Педагогічної вищої школи в м. Хайдельберг (Німеччина) Ю. Обершмідт (J. Oberschmidt). Принагідно зазначимо, що постать Лео Кестенберга та його внесок у розвиток європейської музичної освіти маловідомі в Україні, тож у працях українських дослідників ім'я педагога фактично не згадується.

Проаналізувавши праці зазначених науковців, з'ясували, що під час вивчення різних аспектів педагогічної спадщини Лео Кестенберга використовується комплекс джерел, які можна умовно об'єднати у кілька груп: опубліковані та неопубліковані (зберігаються у різних архівосховищах Ізраїлю, Австрії, США) праці вченого (книги, статті, нариси, промови, вірші); джерела особового походження, представлені мемуарами та епістолярієм; спогади сучасників про життя та діяльність педагога (прикметно, що як спогади Б. Лює (B. Lühe) у працях часто використовує інтерв'ю сподвижників Лео Кестенберга); інтерпретаційні джерела (монографії, статті, довідково-бібліографічна література, брошури тощо).

Список використаних джерел

1. Batel G. *Musikerziehung und Musikpflege. Leo Kestenberg. Pianist – Klavierpädagoge – Kulturorganisator – Reformator des Musikerziehungswesens (Bedeutende Musikpädagogen Bd. 1)*. Wolfenbüttel und Zürich, 1989.
2. Chaciński J. Leo Kestenberg i jego reforma kształcenia muzycznego w Niemczech w latach 20. XX w., in: *Michalski A. (red.). Tradycje myśli pedagogicznej w nauczaniu muzyki*. Wydawnictwo Atenae Gedanenses, 2013. T. 2. S. 175–195.
3. Ehrenforth K. H. Welchen Spielraum hat die Kunst? Gedanken zur Rolle von Musik und musikalischer Bildung in Schule und Gesellschaft vor dem Hintergrund der Ideen Leo Kestenbergs, in: *Üben und Musizieren*. 2014. H. 1. S. 42–45.
4. Gruhn W. Wir müssen lernen, in Fesseln zu tanzen. Leo Kestenbergs Leben zwischen Kunst und Kulturpolitik. Hofheim : Wolke, 2015.
5. Gruhn W. Challenges and limitations of universal conceptions for music education. The legacy of Zoltán Kodály and Leo Kestenberg, in: *Brusniak F., Buzás Z., Marshall N.A., Sagrillo D. (Eds.). Music education in the focus of historical concepts and new horizons*. Kecskemét, 2018. P. 45–50.
6. Internationale Leo-Kestenberg-Gesellschaft. URL: <https://www.leo-kestenberg.com> (дата звернення: 15.05.2022).
7. Lühe B. Musikpädagogik als Vermächtnis, in: *Fontaine S., Mahlert U., Schenk D., Weber-Lucks Th. (Hg.). Leo Kestenberg. Musikpädagoge und Musikpolitiker in Berlin, Prag und Tel Aviv*. Freiburg, 2008. S. 247–262.
8. Rhode-Jüchtern A.-Ch. Die 'Musikerziehungsidee' von Leo Kestenberg (1882–1962). Zur Aktualität seines Reformkonzeptes für die musikalische Bildung, in: *Sagrillo D., Nitschké A., Brusniak F. (Hg.). Leo Kestenberg und musikalische Bildung in Europa (Würzburger Hefte zur Musikpädagogik, Bd. 8)*. Weikersheim, 2016. S. 13–61.
9. Vetter H. J. Leo Kestenberg – seine Bedeutung für die Musikerziehung in Deutschland, in: *Zeitschrift für Musikpädagogik*. 1984. № 26. S. 33–37.

О. М. Горошкіна

РОЛЬ ОЛЕКСАНДРА БІЛЯЄВА В ДОСЛІДЖЕННІ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Становлення сучасної освітньої системи об'єктивно зумовлює вивчення внеску конкретних педагогічних персоналій у розвиток освіти на різних часових відтинках. У контексті освітніх трансформацій, зміни соціальних орієнтирів педагогічна спадщина багатьох українських педагогів потребує перегляду, переосмислення й аналізу. Це стосується передусім творчого доробку Олександра Михайловича Біляєва та інших знакових постатей, які зробили значний внесок у розвиток української лінгводидактики.

Науковий доробок О. Біляєва – вагомий і різножанровий. Автор низки навчальних програм, шкільних підручників, посібників, методичних статей, кількох концепцій мовної освіти як науковець своїми працями не тільки розвинув методику навчання української мови, а й на багато років визначив вектори подальших досліджень.

Як засвідчує вивчення праць педагога, ключовим у науковій спадщині О. М. Біляєва стало питання оптимального добору методів навчання та їх застосування в шкільній практиці. Науковець стверджував: «Зміст шкільних занять з мови, їх ефективність значною мірою забезпечується оптимальним застосуванням навчальних методів» [1, с. 205].

Особливості використання методів навчання та їх класифікацію більш докладно О. М. Біляєв розглядає у своїх найвідоміших працях, зокрема монографії «Сучасний урок української мови», посібнику «Лінгводидактика рідної мови», а також численних статтях, серед яких «Вправи в навчанні мови», «Спостереження над мовою як метод навчання», «Доказова розповідь та евристична бесіда у навчанні мови», «Робота з підручником», «Методика вивчення української мови в школі» та інших. Зазначимо, що монографію «Лінгводидактика рідної мови» видано після смерті автора, що нечасто трапляється щодо цього жанру.

Ураховуючи всю різноманітність існування різних дефініцій навчального методу, науковець визнає найкращою таку, за якої методи доцільно розглядати як упорядковані способи організованої діяльності вчителя й учнів, спрямовані на досягнення цілей освіти. У теорії й методиці навчання української мови найбільш умотивована класифікація методів за способом взаємодії вчителя й учнів на уроці, запропонована О. Біляєвим, до якої належать зв'язний виклад матеріалу вчителем (розповідь), бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, метод вправ. Ці методи докладно схарактеризував дослідник.

Методика застосування виокремлених науковцем методів навчання української мови була обґрунтована й експериментально перевірена в дисертаціях С. Лукач, Н. Остапенко, В. Теклюк, В. Шляхової та інших учених, виконаних під керівництвом О. Біляєва. Це збагатило українську лінгводидактику й визначило її поступ.

Розроблена О. Біляєвим класифікація методів навчання української мови стала найбільш поширеною впродовж багатьох років в освітній практиці, і зараз нею послуговується чимало вчителів. Щоправда, останнім часом означена класифікація зазнала трансформацій, оскільки традиційні методи під впливом різних чинників збагачуються новими прийомами, однак її сьогодні можна вважати основою для розроблення типології методів в умовах компетентнісного навчання української мови.

Список використаних джерел

1. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. Київ: Рад. шк., 1981. 176 с.
2. Олександр Михайлович Біляєв – учитель учителів : бібліогр. покажч. / упоряд. : О. М. Горошкіна, Л. О. Попова. Київ : Пед. думка, 2020. 34 с.

Г. В. Дефорж

ПЕРСОНАЛІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІКИ: КАЛІНІЧЕНКО НАДІЯ АНДРІЇВНА

Калініченко Надія Андріївна – професор кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор педагогічних наук, професор, заслужений учитель України (1983), лауреат премії імені Василя Сухомлинського (2004). У 1964 р. закінчила Уманський державний педагогічний інститут імені П. Г. Тичини за спеціальністю «Вчитель біології та вчитель основ сільськогосподарського виробництва». Після закінчення інституту, 10 років працювала заступником директора з навчально-виховної роботи Комишуватської середньої школи Новоукраїнського району. Із 1974 р. по 1996-й, протягом 22 років, очолює цю школу. Разом із колективом зуміла створити новаторський навчальний заклад, де започатковано наставницький рух, табори праці і відпочинку, трудові загони старшокласників, всесоюзний похід учнів та студентів за економію і бережливість. У 1984 р. захистила кандидатську, у 2009 р. – докторську дисертацію, в яких досліджувала трудову підготовку учнів сільської школи. 1984–2012 рр. – науковий кореспондент Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України. З 1996 р. – завідувач кафедри педагогіки і психології Кіровоградського обласного інституту удосконалення вчителів (зараз Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського), завідувала кафедрою 18 років, до 2014 р. Керувала обласними школами методистів-кореспондентів, педагогів-дослідників педагогічної майстерності, фаховими конкурсами. В ІДПУ імені Володимира Винниченка Надія Андріївна працює 38 років, з 1984 року, пройшовши шлях викладача, доцента, професора. Під її керівництвом вісім талановитих учителів стали кандидатами педагогічних наук. Надія Андріївна активний учасник конференцій та симпозіумів усіх рівнів з проблем демократизації освіти, розвитку гуманістичних ідей В. О. Сухомлинського в сучасній школі; традицій та інновацій у школах Кіровоградщини тощо. Член двох спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій. Наукові здобутки Надії Андріївни подано у 150 наукових працях, серед яких 16 монографій, підручників та навчальних посібників.

Напрями наукової та професійної діяльності: традиції та інновації в навчальних закладах Кіровоградщини; трудова підготовка учнів сільської школи; профільне навчання у сучасній школі, методика навчання біології, екології в основній та старшій школі, історія освіти в персоналіях, діяльність педагогів-гуманістів В. О. Сухомлинського, І. Г. Ткаченка, О. А. Захаренка, моделі шкіл гуманної педагогіки. Результативну самовіддану працю Надії Андріївни відзначено численними державними нагородами.

О. О. Драч

АВТОБІОГРАФІЯ В ІСТОРИКО-ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: МЕТОДОЛОГІЧНІ НОВАЦІЇ

На початку 1970-х французький дослідник Ф. Лежен (Philippe Lejeune) заявив, що біографія і автобіографія – це референтні тексти: як науковий або історичний дискурс, вони надають інформацію про зовнішню щодо тексту «реальність», отже

перевіряються. Їхня мета не лише правдивість, але подібність до сьогодення. Не «ефект реального», а образ реального [2, с. 35]. За визначенням Лежена, автобіографія – це «ретроспективна розповідь прозою певної реальної людини про власне буття, з особливим акцентом на своє індивідуальне життя, зокрема, на історію своєї особистості» [2, с. 14].

Поглибили підходи до вивчення джерельної цінності автобіографії американські дослідники. Автобіографічна пам'ять – це спогади про минулі факти та події, інтегровані й інтерпретовані в несуперечну історію про себе. Згадуючи, індивід зосереджується на визначальних моментах свого життя, потверджуючи власну ідентичність. Поточна самооцінка не тільки посилена особистою пам'яттю, але, на думку дослідників, може відігравати активну роль в організації і тлумаченні минулого досвіду [2, с. 407]. Переконавання індивіда щодо себе і власного «Я» впливають на те, які історії він долучить до життєвої автобіографії.

Нині фокусують дослідження на розвитку відносин між Я-концепцією та автобіографічною пам'яттю. Зокрема, як індивідуальні відмінності, пов'язані з поточною самооцінкою, можуть впливати на дитячу пам'ять щодо свого минулого. Вивчення зв'язку між дитячими автобіографічними наративами, статтю і самооцінкою, виявило гендерні відмінності в методах, якими дівчата і хлопці оповідали про свій минулий досвід. Стверджується, що гендер є критичний фільтр, через який ми розуміємо світ і своє місце в ньому [1, с. 429].

Студіювання соціально-культурної моделі розвитку автобіографічної пам'яті поглиблено вивченням найважливіших аспектів її функціонування. Інтеграція розширеної суб'єктивної точки зору в розширену оповідну структуру, опосередковану мовою і загальними культурними наративами, формує автобіографічну свідомість [3, с. 73]. У міру того, як індивіди приймають і адаптують наративні структури, соціальний і культурний обшир, до якого вони долучені, ці наративні рамки визначають індивідуальне розуміння, наскільки культурно опосередковані форми оповідання стають інтерналізованою формою автобіографічної свідомості людини. Автобіографічна свідомість виходить за межі простих спогадів про минулі події, створюючи відчуття розширеного «Я» в часі, яке переживає і рефлексивно оцінює події [3, с. 90].

Отже, особисте минуле – це соціально конструйований об'єкт, де наша внутрішня розширена суб'єктивна перспектива, наша автобіографічна свідомість, як процес, є витвір нашого рефлексивного відображення.

Список використаних джерел

1. Buckner, J.P. Fivush, R. Gender and Self in Children's Autobiographical Narratives. *Applied Cognitive Psychology*. 1998.12. 4. С. 407–429.
2. Lejeune Ph. *Le pacte autobiographique*. Paris: Éditions du Seuil, 1975. 348 p.
3. Nelson K., Fivush R. The Development of Autobiographical Memory, Autobiographical Narratives, and Autobiographical Consciousness. *Psychological Reports*. 2020. 123. № 1. С. 71–96. URL: <https://doi.org/10.1177/0033294119852574>.

**ІВАН ТКАЧЕНКО – ПЕДАГОГ-НОВАТОР,
ОРГАНІЗАТОР ШКІЛЬНИЦТВА**

Матеріалами для біографії Івана Гуровича Ткаченка (1919-1994) – педагога – новатора, Героя Соціалістичної Праці, заслуженого учителя УРСР, кандидата педагогічних наук, доцента, директора авторської Богданівської середньої школи (1944-1982) є відзнаки та нагороди, щоденники, сімейні архіви, листи, автобіографії, книги і численні статті, матеріали конференцій різних рівнів, численні спогади та світлини, які зберігаються в музеї його імені тощо. Нагороди: орден «Червона Зірка» (1945р.) і медаль «Партизан Вітчизняної війни» II ступеня (1946р.) засвідчують його участь у партизанському русі – у період Другої світової війни він був членом підпільно-диверсійної групи ім. Богдана Хмельницького. З автобіографії дізнаємося, що Ткаченко 1933 року навчався на робітничому факультеті Кіровоградського педагогічного інституту, працював лаборантом на кафедрі фізики і викладав фізику у вечірній школі. У 1944 р. був призначений директором Богданівської середньої школи, а вже 1945 року його було обрано науковим кореспондентом Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, з колективом якого співпрацював усе своє творче життя. Так, наприклад, архівні матеріали розповідають про творчу діяльність Ткаченка в період з липня 1979 р. по липень 1982 р. як старшого наукового співробітника, завідуючого лабораторією з проблем трудового виховання і профорієнтації учнів сільських шкіл НДІ педагогіки УРСР. У 1973 р. І. Г. Ткаченко захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук в НДІ педагогіки УРСР. Рукописні матеріали дисертації, книг, статей, матеріали діяльності директора, педагогічного колективу, узагальнення досвіду роботи школи і окремих вчителів, матеріали семінарів і конференцій зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області і достатньо повно використовуються магістрами і аспірантами для написання наукових робіт. Про високий авторитет директора, визнання його наукових заслуг засвідчує запрошення від Президента АПН СРСР академіка В. Столетова виступити з доповіддю на Загальному зібранні Академії 13-16 лютого 1973 р., присвяченому обговоренню широкого кола питань життя школи. Аналогічне запрошення він отримав на 11-12 грудня 1974 р. У новаторській педагогіці І. Ткаченко обстоював ідею співробітництва педагогів і учнів. Розвиток моделі трудового виховання у Богданівській середній школі залишається актуальним і в умовах розбудови національної системи освіти України.

Праці Івана Гуровича Ткаченка, його яскраве, подвижницьке життя присвячене розбудові авторської школи, формуванню шкільної культури, комфортного гуманного середовища, розкриттю ефективних шляхів і засобів збагачення творчого потенціалу вихованців і вихователів.

І. І. Колесник

**«БІОГРАФІЧНИЙ ПОВОРОТ»
В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ТА КУЛЬТУРНІЙ ІСТОРІЇ**

Біографічний жанр нині зазнає суттєвих змін: поряд з традиційними напрямками, як-то історична біографія, персональна історія, біографістика,

біографіка виникають нові жанри – «екзистенціальний біографізм», «нова біографічна історія», «інтелектуальна біографія», «нарративна біографія». «Біографічний поворот» (а biographical turn) – це біографічний метод, що означає вивчення особистості в системі соціокультурних комунікацій. В сучасній гуманітаристиці його представлено трьома моделями: «*біоісторіографія*», «*інтелектуальна біографія*», «*життя як нарратив*».

Біоісторіографія або еґо-історії – традиційна модель вивчення творчої біографії інтелектуала, педагога, мислителя, історика. Причини поширення жанру біоісторіографії пов'язані з антропологізацією історії та гуманітарних наук. Біоісторіографія має широкий жанровий спектр. Біографію вченого-гуманітарія, педагога, історика можна висвітлювати: 1) під кутом зору соціокультурного життя {культурно-громадського, економічного, політичного}; 2) крізь історію інституцій, наукових установ, окремої галузі знання {педагогіки, краєзнавства, архівної справи тощо}; 3) з точки зору схоларної тематики, тобто наукових шкіл; 4) з перспективи певної ідеології, суспільно-політичних позицій; 5) різних аспектів діяльності вченого (педагог, організатор науки, археограф, публіцист, громадський діяч, історик-літератор); 6) у контексті вивчення окремих проблем {історії епох, воєнної, революційної, регіональної тематики}; 7) у вигляді двочленної схеми творчої біографії історика {життєвий шлях} та «наукова діяльність»}.

Концепт «*інтелектуальна біографія*» входить до вжитку українських істориків з 1990-х років. На наш погляд, його можна інтерпретувати як сукупність біографій інтелектуала у мережі соціокультурних зв'язків. Така модель містить декілька складників: 1) її ядро – ментальна біографія особистості; 2) біографія оточення; 3) професійна біографія {кар'єра} інтелектуала; 4) біографія його епохи; 5) літературна біографія {рецепція творчості вченого}.

Нарративна біографія означає звести до купи низку життєвих епізодів та різних повідомлень у вигляді певної нарративної структури, котра має початок, середину й кінець. Адже життя людини — потік епізодів, подій, споминів, що структуруються в процесі оповіді. Дизайн подібної оповіді створює оповідач, автор власного життєпису або дослідник такого життєпису. Людина не стільки проживає життя, скільки сама його оповідає, описує, прикрашає чи то драматизує, дещо замовчує або, навпаки, на чомусь наголошує. Отже, життя людини, її життєва історія (life writing) стає таким, яким його уявляє суб'єкт чи об'єкт оповіді.

Н. М. Коляда

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА В ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЦЕНТРУ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

У сучасному науково-інформаційному просторі, в умовах накопичення біографічної інформації, розвитку теоретичних та методичних засад біографічних досліджень щодо особливостей застосування дослідницького інструментарію, понятійного апарату, науково-видавничої роботи у цьому напрямі актуальним є вивчення питань педагогічної біографіки та біографістики.

Наукова біографія, біографічні дослідження, біографіка як «сфера наукової та літературної творчості, видавничо-інформаційної роботи, частина вітчизняної гуманітарної культури» [2, с. 129], педагогічна біографіка – один із напрямів

діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України, створеному у 2006 р. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини [1].

Результати науково-дослідної роботи співробітників центру висвітлено у численних виданнях – монографіях, бібліографічних покажчиках, публікаціях в українських і зарубіжних фахових наукових виданнях, зокрема, з проблем педагогічної біографіки та біографістики.

За результатами наукових досліджень захищено більш як п'ятдесят дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук (доктора філософії), з яких значна частина – біографічні дослідження творчості педагогів та освітян: О. Русов (1847–1915), В. Науменко (1852–1919), О. Андрієвський (1845–1902), П. Житецький (1837–1911), І. Лучицький (1845–1918), Н. Григорійв (1883–1953), В. Каразін (1773–1842), В. Гумбольдт (1767–1835), В. Лай (1862–1926) та ін.

Наукова робота Центру має практико орієнтований підхід, спрямований на впровадження результатів біографічних досліджень у діяльність ЗВО, що охоплює: пошуково-краєзнавчу роботу викладачів і студентів; проведення наукових заходів (конференцій, семінарів); підготовку наукових видань («Жінки в історії соціальної роботи» (2018, 2020, 2022) та ін.); проектну діяльність (інноваційний проект Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» (XI зміна під гаслом «Наслідуймо видатних українців!», квітень 2019 р.); науково-дослідні проекти «Жінки в історії соціальної роботи», 2018-2022, «Освіта, шкільництво і педагогічна думка Черкащини», 2022).

Список використаних джерел

1. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/>
2. Попик В. І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 122–136.

О. О. Кравченко

НАУКОВІ ЗАХОДИ З НАГОДИ 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

У 2019 р. виповнилося 200 років із дня народження Пантелеймона Куліша. З цієї нагоди відбулися заходи різного рівня: цикл міжнародних наукових конференцій НАН України та Інституту літератури «Пантелеймон Куліш: Класик на терезах історії» (Львів, 16–18 травня 2019 року), «Між хутором і світом: Культурницька місія Пантелеймона Куліша» (Суми, 19–21 вересня 2019 року), «Пантелеймон Куліш у культурному та інтелектуальному просторі України» (Київ – Ніжин, 2–5 жовтня 2019 року).

18 жовтня 2019 р. у залі засідань Президії НАПН України пройшла Всеукраїнська науково-практична конференція «Велет українського слова» (до 200-ліття Пантелеймона Куліша), проведена згідно з Постановою Верховної Ради України від 19 червня 2018 р. № 2465-VIII та відповідно до плану роботи Національної академії педагогічних наук України. Мета конференції полягала, по-перше: у вшануванні пам'яті великого українського Просвітника, письменника, поета, етнографа, фольклориста, філософа, оригінального історика-аматора,

літературознавця, перекладача, зокрема першого перекладача Святого Письма рідною мовою, творця варіанту української письмової мови, видатного громадського діяча-націєтворця Пантелеймона Куліша ; по-друге, в окресленні шляхів використання його спадщини у роботі Нової української школи.

Конференція, присвячена Пантелеймонові Кулішу відбулася 17 листопада 2019 р. в Нью-Йорку у найпрестижнішому місці – в Українському інституті Америки, на розі 5 авеню і 79 вулиці, біля Метрополітен музею з ініціативи Наукового товариства імені Шевченка в Америці, Української вільної академії наук у США і Українського наукового інституту Гарвардського університету.

На факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у межах діяльності Національно-патріотичного табору для студентської молоді «Дія» у 2019 р. працювала тематична зміна під гаслом «Наслідуймо видатних українців!». Мета – висвітлення педагогічної діяльності видатних освітян-громадівців України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

З нагоди 200-річчя від дня народження відомого письменника, історика, етнографа, перекладача, редактора, літературного критика, педагога Пантелеймона Куліша – одного з чільних представників українського національного відродження ХІХ ст.: студентство факультету ініціювало проведення урочистої зміни «Пантелеймон Куліш – життя, віддане просвітництву».

Серед заходів якої: зустріч у Центральній бібліотеці міста Умань «О, цей невгамовний Куліш», виготовлення тематичних листівок, виставка праць Наукової бібліотеки УДПУ імені Павла Тичини, приурочена творчій діяльності П. Куліша; виховна година «Геній української нації»; проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Просвітницька та культурно-освітня діяльність Пантелеймона Куліша: з нагоди 200-річчя з дня народження» тощо.

О. П. Міхно

НЕКРОЛОГ ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Останнім часом різні науки (історія, культурологія, філософія, соціологія, педагогіка) звертаються до вивчення повсякденності, що обумовлено зростанням інтересу до приватних аспектів життя людини. До джерел, за якими досліджуються соціальні, матеріальні, емоційні аспекти життя вчителя, вченого-педагога, освітнього діяча відносять листи, щоденники, мемуари. Своєрідним і недостатньо повно вивченим джерелом повсякденного життя вчителя є некролог.

Некролог – це невеликий за обсягом текст, побудований за традиційною схемою, що містить короткий життєпис померлого, характеристику його заслуг перед суспільством, нагород, вираження почуттів скорботи. Цей жанр поширився в українській журналістиці на межі ХІХ–ХХ ст. Некрологи, присвячені освітянам, публікували зазвичай у спеціальних (педагогічних) виданнях.

Завдання некролога – повідомити інформацію про померлого, висловити почуття скорботи. Але некролог – це не просто виклад обставин життя покійного, а й оцінка цього життя у формі короткої біографії. І саме фактор оцінки – той елемент, який відрізняв некролог від стандартного повідомлення про смерть, що зазвичай містило лише дати народження та смерті й інформацію про час та місце похорону.

Розгорнуті некрологи у педагогічних журналах не обмежуються суто інформаційною функцією, глибше аналізують внесок померлого у розвиток педагогічної науки і шкільництва, повідомляють докладніші біографічні дані, містять більше відомостей про повсякденне життя педагогів.

Окрім біографічної інформації, автори некрологів звертали увагу на особисті якості тих, кому вони присвячені. У некрологах підсумовували діяльність покійного педагога, оцінювали цю діяльність з огляду на усталені в освітянській спільноті норми та переконання. Некрологи дають змогу побачити поширені серед педагогів принципи взаємовідносин з колегами і учнями, погляди на професію, на призначення вчителя, оцінку його моральних і професійних якостей та інші компоненти корпоративної культури. Подеколи некрологи подають інформацію з такого аспекту життя педагога, як його стосунки з учнями, особливо коли авторами некролога були колишні вихованці.

Щодо стилю некролога, то це, безперечно, публіцистичний стиль, хоч і з елементами експресії. Іноді в некрологах трапляються навіть пророчі передбачення. Так, у некролозі Василю Барці читаємо: «Французький письменник П'єр Равіч, кому належить честь перекладу «Жовтого князя», висловив переконання, що «майбутнє України матиме вирішальний вплив на майбутнє всього людства» (журнал «Рідна школа», США, 2003. Ч. 2 (135). С. 31). У квітні 2022 р., під час російсько-української війни, ці слова звучать воістину пророче.

Часто некрологи закінчують словами «Вічна йому пам'ять». Тож хочеться повторити: вічна пам'ять усім нашим педагогам-попередникам, вічна пам'ять нашим сучасним воїнам-героям та усім, хто загинув у цій війні.

О. Б. Петренко

ПРО БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ В МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ ЗДОБУВАЧАМИ СТУПЕНЯ PhD НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК»

Освітньо-наукова програма (ОНП) підготовки докторів філософії з освітніх, педагогічних наук передбачає формування у них необхідних для науково-дослідницької діяльності компетентностей, оволодіння методологією досліджень в галузі освіти, формування методологічної культури майбутнього PhD. Для реалізації цих завдань в ОНП ми запровадили навчальну дисципліну «Методологія організації дослідження з освітніх, педагогічних наук», метою якої є формування у майбутніх докторів філософії цілісної системи наукових знань щодо організації і проведення досліджень в галузі освіти (дисциплінарних та міждисциплінарних). Обсяг курсу становить 120 год., з яких 20 год. лекцій, 20 год. практичних, 80 год. – самостійна робота; підсумок – залік [2].

Вивчаючи тему «Методологія як теорія та як сукупність методів дослідження», аналізуємо специфічні порівняльно-історичні методи педагогічного дослідження, зокрема й біографічний метод. Здобувачі ступеня PhD повинні усвідомити, що в основі біографічного методу лежить вивчення особистості в контексті історії й перспектив розвитку її індивідуального буття. Сучасні дослідники впевнені, що завдяки цьому методу можна виокремити періоди чи етапи

життєвого шляху та освітньої діяльності, професійно-педагогічного становлення діяча освіти та науки. Окремі науковці переконані, що за допомогою біографічного методу можна виявити теоретичні позиції, погляди діяча освіти чи науки в контексті його життєдіяльності. Важливим є розуміння того, що за умов такого трактування біографічного методу, він втрачає будь-які специфічні особливості; фактично його ототожнюють із сутністю всього дослідження персоналії [1].

Під час вивчення навчальної дисципліни здобувачі ступеня PhD ознайомлюються з точкою зору сучасного методолога освіти Є. Хрикова, який вважав, що сутність біографічного методу полягає у з'ясуванні того, як життєдіяльність, особистісні обставини, освіта, досвід, типологічні особливості людини, тогочасна соціальна ситуація вплинули на формування ідей, освітньої діяльності досліджуваної персоналії. А зміст наукових робіт, освітньої діяльності вивчають за допомогою інших методів, виокремлення періодів чи етапів здійснюють через метод «періодизації» [4].

Важливою для усвідомлення сутності біографічного методу є позиція сучасного українського історика педагогіки академіка О. Сухомлинської, яка визначає біографічний метод як своєрідний спосіб опрацювання джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає як чинником його творчості, так і віддзеркаленням або ж творцем епохи. Провідною функцією цього методу в історико-педагогічній науці є пошук причин появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії та розкриття тих сутнісних, «знакових» моментів, які допомагають виявити певні закономірності у нагромадженні емпіричних фактів життєдіяльності тієї чи іншої персоналії [3].

Педагогічна біографія стала майже провідним напрямом досліджень науковців, які обирають предметом свого вивчення різні персоналії. Для вивчення курсу вважаємо важливим застерегти майбутніх PhD від того, що ця «усталена й досить відпрацьована педагогічна традиція», несе в собі як певні переваги, так й досить серйозну небезпеку – «схематизацію й догматизацію» (О. Сухомлинська) [3, с. 4.]. У цьому контексті особливої актуальності під час вивчення курсу набуває теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної біографістики, конкретного інструментарію для персоніфікованого системного аналізу педагогічної думки через біографії педагогів.

Результат засвоєння необхідного матеріалу здобувачами ступеня PhD перевіряється за допомогою тестів модульного контролю першого модуля, де два тести безпосередньо стосуються біографічного методу.

У такий спосіб, вивчення в межах дисципліни «Методологія організації досліджень з освітніх, педагогічних наук» біографічного методу дає можливість здобувачам ступеня PhD усвідомити роль методу у тому, щоб «віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутнісні, «знакові» моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності» (О. Сухомлинська) [3, с. 5.].

Список використаних джерел

1. Петренко О. Б. Методологія організації досліджень з освітніх, педагогічних наук : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії (PhD) спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. Рівне: РДГУ, 2021. 212 с.

2. Робоча програма навчальної дисципліни «Методологія організації дослідження з освітніх, педагогічних наук». URL: https://drive.google.com/file/d/1kbbAb-bwo_t6i4KhI4lyYKAC78gyijZa/view (дата звернення 18.04.2022).

3. Сухомлинська О. В. Передне слово. *Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. перша. X – XIX століття*. Київ : Либідь, 2005. С. 3–8.

4. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія. Харків, 2018. 294 с.

І. І. Розман

ДЖЕРЕЛА БІОГРАФІЧНИХ ДАНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІВ

Вивчення педагогічної персоналії як окремо представленого світу особистості залежить від підходу, мети, завдань, які ставить перед собою дослідник. Відбір інформаційного матеріалу залежить не тільки від педагога, життєдіяльність якого досліджується, а і від характеру, звичок, інформованості самого дослідника.

Інтерпретація письмових і усних свідчень та науково-вербальної передачі почуттів і внутрішнього світу портретованої особи, що впродовж життя прагне реалізувати комплекс духовно-інтелектуальних, соціокультурних, зокрема й освітньо-виховних, психічних, фізіологічних потреб і прагнень, дає можливість представити одну і ту саму особу абсолютно під різним ракурсом. Англо-американський вчений А. Дж. Тейлор стверджує, що найкращі зразки життєписів стали результатом поєднання досягнень кількох галузей знань, бо саме такий синтез дозволяє з більшою ймовірністю, точністю відтворити історію життя героя біографічної оповіді [1, с. 25].

Взаємодоповнюваність прийнято вважати найбільш ефективним способом досліджувати особистість. Педагога, який працює творчо, неможливо уявити у одному амплуа: або тільки вчитель, або вихователь, або філолог чи математик, або публіцист чи керівник закладу освіти, хороший сім'янин та чудовий батько або мати.

Симбіозом і тісним переплетінням всіх притаманних людині ключових компетентностей та явищ: культурної обізнаності та самовираження; особистої, соціальної та професійної складової; дослідницької та теоретико-методологічної площині, – у дослідженні педагогічної біографістики підходимо не тільки з «традиційно-дидактичних» позицій, які передбачають показ і врахування загальних зв'язків людини і суспільства, а і в науково-методологічній площині.

З'ясувати біографічні дані вітчизняних та зарубіжних педагогів допомагають спогадами, листи, нагороди, мемуари, особисті та професійні щоденники, фото і відеоматеріали, нумерологічна інформація, історична доба, соціально-економічне становище, професійна діяльність і т. п.

Отож можна впевнено стверджувати, що вищевказані складники дозволяють згрупувати, уточнити та конкретизувати шляхи вивчення іноземних і вітчизняних педагогів.

Список використаних джерел

1. Голубович І.В. Биография как социокультурный феномен : методология [cenzored] в гуманитарном знании. URL: <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=4966>. (дата звернення 15.04.2022).

ПОДРУЖЖЯ ПЕДАГОГІВ В УКРАЇНСЬКІЙ БІОГРАФІСТИЦІ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ

В останні десятиліття біографістика як окрема галузь гуманітарних знань, що персоналізовано відображає інтелектуальне і духовне життя суспільства, отримала помітний розвиток. Неабияке місце в цьому процесі посідає і педагогічна біографістика, яка акумулює інформацію про життєвий і професійний шлях особистостей, чиє ім'я тісно пов'язане з педагогікою та освітою. Провідним творцем і поширювачем цієї інформації для широкого кола педагогічної громадськості є Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського зі своїм інформаційно-бібліотечним ресурсом «Видатні педагоги України і світу», який постійно оновлюється [1]. У ньому представлено педагогічні біографії особистостей, які здійснили значний, помітний або певний внесок у розвиток педагогіки і освіти як в Україні, так і за її межами. Біографії подаються як реконструкція індивідуального життя на тлі доби, тобто в контексті суспільно-політичних, культурних, освітніх процесів.

В Україні впродовж останніх десятиліть вже здійснювалися певні теоретичні й методичні підходи до написання педагогічних біографій. Ми зверталися до цього питання ще в 2001 р. у статті «Персоналія в історико-педагогічному дискурсі» [2], а також у «Передньому слові» до двотомної монографії «Українська педагогіка в персоналіях» (2005) [3], де перелічено головні дослідницькі підходи до вивчення педагогічної біографії як окремого персоналізованого феномену педагогічної та історико-педагогічної науки. До них віднесено: життєпис педагога, його особистісна історія, подана крізь призму ідейних, соціальних, культурних процесів, свідком або ж активним учасником яких був педагог, ступінь їхніх впливів на педагогічні погляди та освітню діяльність особистості, індивідуальний, особливий стиль діяльності, особистісна методика розгляду і втілення складових освітньо-виховного процесу.

Із перелічених підходів найважливішою є *особистісна життєва історія*, перебіг якої часто виступає чинником, що впливає на характер і напрям індивідуальної творчості. До неї належить і найближче оточення досліджуваної персоналії – батьки, учителі, члени сім'ї, родина, найближчі сусіди, колеги, друзі, які мали більший чи менший вплив не лише на світогляд особистості, а на її повсякденний побут. З-поміж усього кола найближчих людей перше місце належить дружині педагога, яка, як правило, була учителькою, викладачкою, вихователькою, жила з чоловіком одним життям, поділяла радощі й незгоди.

Відзначимо, що донині життєпис подружжя педагогів не був єдиним предметом дослідження. Як правило, мова йшла про біографії педагогів і педагогинь, де розглядалася (коротко або ж більш розлого) постать або дружини, або чоловіка. Тому на часі питання про визначення дослідницьких підходів до висвітлення біографій подружніх педагогічних пар. Адже маємо зовсім не поодинокі випадки педагогічних подружжів. До них, наприклад, належать: Тимофій Лубенець (1855–1936) і його дружина Наталя (1877–1943); подружжя Русових – Софія (1856–1940) та Олександр (1847–1915); Борис Грінченко (1863–1910) та Марія Грінченкова (1863–1928). Щодо ХХ ст., то найвідомішими педагогічними парами є

Макаренки – Антон (1888–1939) і Галина (Галина Стахіївна Салько) (1891–1962) та Сухомлинські – Василь (1918–1970) та Ганна (1918–2003). До педагогічних подружжів долучаємо педагогиню Надію Скрипченко (1931–1996) та психолога Олександра Скрипченка (1921–2008), методистів, літературознавців Тетяну Бугайко (1898–1972) та її чоловіка Федора (1899–1980). І цей перелік далеко не вичерпаний.

Під загальним терміном педагогічні подружжя розуміємо *розширений біографічний підхід*, що включає дві персоналії – чоловіка і дружину, які обидва є освітянами/педагогами і разом створюють спільний освітній/науковий продукт, є одnodумцями, доповнюють і розширюють внесок провідної з обидвох особистостей у спільну справу. Основним критерієм до розгляду спадщини таких подружжів є єдність поглядів на один і той же факт, подію, реалію. До того ж один з них є генератором ідей, а інший – виконавцем, послідовником, але така закономірність не завжди прослідковується. І тут потрібен *диференційований підхід*, де критеріями виступають: участь у публікаціях, їхній зміст, реакції на оцінки прихильників чи опонентів, публікації творчої спадщини тощо. У разі ж практичної спрямованості – участь у створенні освітнього продукту, освітнього середовища, продовження справи, розпочатої одним з подружжів тощо.

При розгляді педагогічного подружжя особливу вагу має *темпоральний/часовий підхід*. Наприклад, дружини педагогів М. Грінченкова, Г. Салько, Г. Сухомлинська особливо долучилися до творчої спадщини уже після відходу їхніх чоловіків з життя, тобто їхній внесок був відтермінований у часі. А маємо приклади й одночасної участі в освітніх процесах обидвох (Т. і Н. Лубенець, Т. і Ф. Бугайко).

При аналізі запропонованої тематики доцільно використовувати і *інтегровано-споріднений підхід*, коли подружжя працювали хоча і в різних, але в суміжних напрямках, були пов'язані між собою, впливали один на одного (С. і О. Русови, Н. і О. Скрипченки).

Зазначимо, що це лише перші рефлексії щодо підходів до дослідження діяльності подружніх пар педагогів, які потребують уточнення, корекції та подальших розмислів.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання // *Українська біографістика*, 2015. № 12. С. 283–295.
2. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // *Шлях освіти*, 2001. №4. С. 10–15.
3. Сухомлинська О. В. Переднє слово // *Українська педагогіка в персоналіях*: у 2 кн. Київ, 2005. Кн.1: X – XIX ст. С. 3–8.

В. М. Школа

АВТОБІОГРАФІЗМ НАРИСУ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА «СЕРЦЕ»

Власне автобіографії, художні автобіографічні твори, мемуари, епістолярій виступають змістовним джерелом пізнання особистості митця. Кореспонденція В. Стефаніка, за словами сина письменника, «є найкращим ключем для

розшифрування таємниць його життя і творчості [...] водночас цікавим доповненням його літературної діяльності» [1, с. 10].

Осмилюючи основні віхи свого життя, В. Стефаник залишив кілька автобіографій, белетризованих спогадів («Людмила», «Каменярі», «Вовчиця»), поетичних автобіографій («Нитка», «Браття» («Давня мелодія»), «Слава-Йсу», «Серце», «Дорога», «Моє слово»). Більшість цих творів написано в 1927 р.

Безфабульну новелу «Серце» В. Стефаник присвятив живим і померлим друзям, конструктивні взаємини з якими встановлювалися в різні вікові періоди. Це найближчі родичі, однолітки-гімназисти, кохані жінки, члени родини Морачевських і особи, причетні до різних сфер буття письменника: видання художніх творів, відстоювання його правових та економічних інтересів тощо.

Базовим періодом становлення особистості є дитинство. Характер людини великою мірою формує сімейне середовище. Із численної родини (батько, мати, чотири сини, дві доньки) Василь духовно та емоційно був найближче до матері та старшої сестри Марії. Одного з братів наздогнала карма роду, яку В. Стефаник осмислив у новелі «Басараби».

Налагодження контакту з однолітками розширює можливості особистісного розвитку. Побудовані В. Стефаником взаємини з гімназійними друзями (Іван Плешкан, Лев Бачинський, Осип Мартович та ін.) сформували як його політичні погляди (член радикального молодіжного гуртка), так і творчі інтенції.

Саме в гімназійний період В. Стефаник пережив перше захоплення, інспіроване сестрою Льва Бачинського – Євгенією, а приятні взаємини з Кирилом Гамораком подарували товариство його доньок: Євгенії (Калитовської), Олени (Плешканової), Ольги (Стефаник). Євгенію син прозаїка назвав «чи не єдиним коханням письменника» [1, с. 11], а материнську відданість батькові схарактеризував словами: «мусіла вислуховувати його найінтимніші болі» [1, с. 11].

Новий соціальний простір розкрився перед В. Стефаником завдяки дружбі зі студентських років із Вацлавом Морачевським. Це знайомство Юрій Кленовий назвав найважливішою подією в житті батька. Польський естет виступив провідником покутянина в царину мистецтва, заохочував до творчого зростання, познайомив європейців із творами українця. «Моя дорога у світ», – так окреслив В. Стефаник роль цієї висококультурної особистості [2].

Широке коло інших знайомих впливало на забезпечення стабільності в усіх сферах життя В. Стефаника: правовій (Іван Семанюк, Микола Шухевич), фінансовій (Микола Заячківський), творчій (Семен Смаль-Стоцький, В'ячеслав Будзиновський).

Отже, автобіографічні твори допомагають краще усвідомити індивідуальність митця. Значний вплив на формування особистості В. Стефаника мали батьки, гімназійні друзі, наставники, інші помічники в багатьох життєвих галузях. Письменник вшанував своїх друзів, присвятивши їм новелу «Серце».

Список використаних джерел

1. Клиновий Ю. Моїм синам, моїм приятелям : статті й есеї. Едмонтон-Торонто, 1981. 616 с.
2. Стефаник В. «Камінний хрест. Новини». Харків : Фоліо, 2021. 254 с.

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ «ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ – ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА»

Грунтовно вивчивши проблему, з'ясували, що підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти потребує партнерської взаємодії у професійній діяльності.

Актуальність цієї проблеми зумовила необхідність добору широкої джерельної бази дослідження. Так, було виявлено і системно вивчено кілька груп джерел, які дали змогу простежити розбудову та сучасний стан дослідження зазначеного питання в історико-педагогічній, науковій та науково-методичній літературі, інших засобах інформації.

Розглянуто історіографію питання, оскільки партнерська взаємодія в професійній діяльності педагогічних працівників була і залишається у фокусі педагогічної теорії і практики на різних етапах розвитку освіти і суспільства. Вивчення праць багатьох науковців дало можливість дослідити історичний аспект проблеми становлення й розвитку окресленого напрямку в педагогічній освіті, простежити в ретроспективі характер змін, що відбувалися на різних етапах реалізації ідеї партнерської взаємодії та готовності до неї фахівців. Зокрема, загальний контекст розвитку цих питань віддзеркалено у працях О. Адаменко, Л. Березівської, А. Богуш, Н. Лисенко, І. Улюкаєвої, О. Сухомлинської та ін.

Питанням взаємодії сім'ї та закладів освіти різного типу присвячено низку сучасних праць, зокрема, В. Кравця, Т. Гончар, Т. Кравченко, В. Федяєвої та інших.

Проблеми впливу сім'ї на виховання і розвиток дитини ретельно розглядали науковці, видатні педагоги-практики (А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко та ін.). У працях класиків наголошено на необхідності взаємодії сім'ї, школи, громади за державної підтримки, приміром, шефської, що її закладам освіти надавали заводи і фабрики, колгоспи і радгоспи, інші установи.

Ідеї педагогіки партнерства почали впроваджувати та дещо трансформувати наприкінці 80-х років минулого століття в контексті педагогіки співробітництва. Цей висновок підтверджують дисертаційні роботи вітчизняних науковців, які досліджували дотичні питання в історичній ретроспективі.

Актуальними вони були і у пострадянський період, хоча зміст і підходи до реалізації цих ідей дещо змінилися. Поширюючи демократичні, гуманістичні ідеї в період розбудови національної освіти в Україні, прогресивні вчені (І. Бех, В. Кремень, І. Зязюн, В. Луговий, В. Огнев'юк, О. Савченко та ін.) обґрунтували принципи людиноцентризму, дитиноцентризму, студентоцентризму, природовідповідності, ефективної комунікації та інші.

У 90-ті роки ХХ ст. з'явилися дисертації, присвячені розвитку дошкільної освіти в історичній ретроспективі, професіоналізації майбутніх вихователів у різних регіонах України. Над проблемами досліджуваного напрямку в той час працювали: Т. Головань, О. Донченко, Т. Куліш, З. Нагачевська, Т. Пантюк та ін. Сучасні проблеми професійного становлення фахівців з дошкільної освіти, використання інноваційних підходів у їхньому професійному становленні проаналізовано в працях К. Волинець, Н. Гончар, Л. Зданевич, Н. Ничкало та ін.

Тож корисними для студіювання стали дисертаційні роботи, присвячені таким проблемам: загальні та специфічні питання підготовки майбутніх вихователів ЗДО у закладах вищої освіти; педагогіка партнерства у закладах освіти; проблеми партнерської взаємодії у професійній діяльності вихователів ЗДО (співпраця з батьками; професійні і міжпрофесійні контакти; відносини і комунікація між студентами і викладачами; взаємодія з місцевими громадськими організаціями; з державними установами тощо); готовність майбутніх вихователів до такої діяльності.

Щодо проблем партнерської взаємодії найбільше робіт, які ми знайшли і проаналізували, присвячено співпраці сім'ї і закладу дошкільної освіти. Переважно їх було написано вже на початку XXI ст. Н. Вахняк у дисертаційній роботі «Формування культури батьківства у взаємодії дошкільного закладу з молодими сім'ями» на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення освітньої практики обґрунтувала, апробувала, експериментально перевірила та переконливо довела дієвість технології формування культури батьківства у взаємодії дошкільного закладу з молодими сім'ями.

Л. Врочинська в дисертації «Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї» переконливо довела і обґрунтувала ефективність і дієвість педагогічних умов виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі співпраці дошкільного навчального закладу і сім'ї та модель їх ефективної взаємодії.

Подібну тему, однак стосовно патріотичного виховання дошкільників, розкрила А. Солонська у дисертації «Батьківсько-виховательська взаємодія як чинник патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку». Автор уточнила контент поняття «батьківсько-виховательська взаємодія»; визначила основні підходи щодо патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Серед критеріїв і показників вихованості автор визначає почуття любові до Батьківщини, до людей, до країни; ціннісне ставлення до родини, поцінування історії своєї сім'ї; гордість за досягнення країни; позитивне ставлення до традицій свого народу, державної мови; прояви любові до Батьківщини, до людей, до країни; участь у народних і сімейних традиціях; участь у колективних патріотичних заходах; дотримання суспільно корисних правил у різних видах діяльності). Зазначене підтверджує неабияку роль сформованості у вихователів готовності професійно і конструктивно забезпечити взаємодію з батьками вихованців.

Проблеми взаємодії ЗДО та родини розкрито також дослідниками: Л. Бойко в дисертації «Формування у школярів загальнолюдських цінностей в умовах функціонування соціально-педагогічної системи «сім'я – школа – установи культури» (1998); І. Деснової «Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу» (2011); Н. Семенової «Формування здорової особистості дитини 6-го року життя у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї (2012); Ф. Карагозлю «Педагогічні умови взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю у полікультурному вихованні старших дошкільників (2019) та ін. У цих працях широко розглянуто і докладно висвітлено різні підходи до забезпечення співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї вихованців.

Ми вивчили дисертації, у яких ідеться про загальні та специфічні питання підготовки майбутніх вихователів ЗДО у закладах вищої освіти (Г. Беленька, С. Гаврилюк, І. Дичківська, Т. Лесіна, О. Листопад, І. Луценко, О. Ляпунова та інші). У згаданих дослідженнях, публікаціях схарактеризовано і висвітлено специфіку професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО до певних видів професійної діяльності та різною мірою розкрито потенціал взаємодії всіх учасників освітнього процесу для його оптимізації. Одним із них є партнерська взаємодія майбутніх вихователів ЗДО.

Сучасні проблеми професійного становлення фахівців з дошкільної освіти, використання інноваційних підходів у їхньому професійному становленні проаналізовано в працях К. Волинець, Н. Гончар, Л. Зданевич, Н. Ничкало та ін.

Суть феномену партнерства в педагогіці досліджували, уточнювали і тлумачили в наукових публікаціях А. Камінський, М. Лопаткова, І. Перепелюк, Х. Філіпчук та ін.

У контексті дослідження нас цікавив сучасний стан розроблення проблеми. Фундаментальні дослідження з питань професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників в освітніх закладах висвітлювали в наукових працях Б. Андрієвський, А. Богуш, Т. Пантюк, Л. Петухова, В. Співаковський та ін. Питання підготовки майбутніх фахівців до роботи в початковій школі та закладах дошкільної освіти вивчали Н. Гавриш, Л. Коваль, Н. Лисенко, О. Митник, Т. Степанова та ін.

Сьогодні партнерська взаємодія в професійній діяльності розглядається в різних площинах, а саме: як суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учителем і учнем (Н. Гончар, Л. Клочек, Н. Шкляр); педагогами та батьками вихованців (Е. Вахняк, О. Волкова, Л. Врочинська, І. Деснова, І. Перепелюк); закладами освіти і громадою (Я. Криворучко, Н. Чухрай, Т. Щербата); як співпраця освітян у межах педагогічної спільноти (з колегами, адміністрацією, у різноманітних внутрішньогалузевих організаціях, спілках, об'єднаннях (А. Солодка, І. Трубавіна) тощо. Водночас, не зважаючи на значну трансформацію ідеї партнерської взаємодії в педагогічному полі, очевидним є те, що проблема була і є актуальною. Це детермінує потребу в забезпеченні належної підготовки педагогів до ефективної взаємодії, продуктивної співпраці, що позитивно впливає на якість освіти, зокрема і дошкільної.

Партнерство як феномен досліджувало чимало науковців у різних галузях буття. Теоретичні аспекти налагодження партнерських відносин підприємств із ЗВО досліджували Я. Криворучко, Н. Чухрай, Т. Щербата. Зокрема, у своїх працях Н. Чухрай та Я. Криворучко наголошували на тому, що партнерські відносини створюють переваги незалежно від галузевої належності, тому варто розглядати всі дієві зв'язки підприємств за всіма напрямками відносин, враховуючи стан та цілі, яких необхідно досягти. До того ж, партнерами можуть бути посередники, споживачі, клієнти, постачальники, надавачі послуг, впливові інституції.

Погоджуючись з зазначеним вище, варто додати, що підприємствам, особливо тим, що мають на меті розвиток інноваційної діяльності та управління інтелектуальним потенціалом, варто розглядати ЗВО як одного із можливих партнерів.

Сьогодні співпраця закладів дошкільної освіти з усіма учасниками освітнього процесу вибудовується на умовах рівноправного партнерства. Заклади вищої освіти тяжіють до збільшення тривалості педагогічної практики, чим забезпечують участь

майбутніх вихователів в організації дошкільної освіти. З огляду на те, що сучасна дошкільна освіта має бути побудована на принципах партнерства, рівності та взаємоповаги сторін, посилення практичної підготовки майбутніх вихователів сприятиме забезпеченню їхнього професійного розвитку на засадах сучасних принципів і підходів до професіоналізації фахівців у вищій педагогічній освіті.

Прикметно, що переважна більшість дослідників, які розглядали зазначені проблеми, наголошували на важливості забезпечення належної підготовки педагогів до ефективної комунікації з вихованцями, їхніми батьками, іншими учасниками освітнього процесу.

Отже, студювання джерельної бази дало підставу констатувати серйозну увагу науковців до окреслених напрямів дослідження. Зокрема, на кожному історичному етапі розвитку вітчизняної науки і практики та підготовки педагогічних кадрів до реалізації завдань педагогіки партнерства в умовах сьогодення.

Л. М. Баліка

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО РЕСУРСУ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» В ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОГО ЦИКЛУ В ЗВО

З огляду на реальну загрозу життю та здоров'ю учасників освітнього процесу спочатку внаслідок COVID 19, нині – збройної агресії російської федерації та оголошення в Україні воєнного стану згідно з Указом Президента України в ЗВО освітній процес здійснюється переважно дистанційно, вивчення практично усіх навчальних дисциплін проходить у дистанційному форматі.

У Рівненському державному гуманітарному університеті на спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня бакалавр під час дистанційного навчання вивчення дисциплін педагогічного циклу також відбувається дистанційно, а саме: «Основи педагогіки зі вступом до спеціальності», «Історія української школи і педагогіки», «Дидактика початкової освіти», «Теорія та методика виховання» й ін. Для організації дистанційного навчання цінним та важливим є інформаційно-бібліографічний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Видатні педагоги України та світу», використання якого забезпечує ефективність проведених занять й засвоєння матеріалу.

Основною метою ресурсу є популяризація найкращих здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної та психологічної наук й освіти шляхом консолідації інформації про визначних осіб, як вітчизняних так і зарубіжних; висвітлення їхнього життя, діяльності, творчої спадщини та втілення їхніх ідей в практику [1].

На інформаційно-бібліографічному ресурсі здобувачі освіти ознайомлюються з біографіями видатних діячів, фотогалереєю та бібліографією їхніх педагогічних праць, можуть дистанційно опрацювати матеріали про них, читати окремі повнотекстові твори та інші додаткові матеріали.

Саме тут представлено інформацію про видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів, а саме: В. О. Сухомлинського, Х. Д. Алчевської, С. А. Ананьїна, С. Я. Батишева, Т. Ф. Бугайко, М. Х. Бунге, Г. Г. Ващенко, М. М. Грінченко, Л. П. Дєполович, М. П. Драгоманова, Дж. Дьюї, Я. А. Коменського, Я. Корчака,

Г. С. Костюка, А. С. Макаренка, М. М. Миронова, М. Монтесорі, С. Ф. Русової, Жан-Жак Руссо, Н. Ф. Скрипченко, К. Д. Ушинського та ін.

Наш досвід дає змогу стверджувати, що використання інформаційно-бібліографічного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського «Видатні педагоги України та світу» в організації дистанційного вивчення дисциплін педагогічного циклу в ЗВО сприяє не лише якісному інформаційному забезпеченню освітньо-професійних програм, а й вихованню патріотизму в здобувачів вищої освіти на прикладі видатних українських педагогів.

Список використаних джерел

1. Видатні педагоги України та світу. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/> (дата звернення: 19.05.2021).

О. А. Гудовсек

ПОСІБНИКИ З ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Посібник – це спеціальне видання, яке якоюсь мірою доповнює підручник в одній із визначених тем (напрямів), чи розкриває певні аспекти тем (напрямів). У посібниках подають матеріали, які допомагають краще опанувати дисципліну чи окремий розділ курсу. Для ефективного засвоєння матеріалу здобувачам вищої освіти варто пропонувати для використання посібники, офіційно затвержені відповідними органами.

В історико-педагогічних дослідженнях кінця ХХ ст. щодо естетичного виховання можна рекомендувати посібники, які розкривають зміст, методи та форми роботи з цього напрямку виховання як у загальноосвітніх навчальних закладах, так і в закладах позашкільної освіти.

Так, у посібнику «Теорія естетичного виховання школярів» (1985 р.) [2], автор Б. Ліхачов визначив завдання, принципи естетичного виховання, розкрив естетичні категорії, розглянув значення художньої самодіяльності в житті дітей, висвітлив особливості естетичного виховання школярів у сільській місцевості.

У 1986 р. вийшов друком посібник «Естетичне виховання учнів у позашкільних закладах» (упоряд. Л. Сахарова та А. Шахова) [5], в якому розкрито як загальні питання естетичного виховання учнів у позашкільних закладах, так і питання естетичного виховання за допомогою різних видів мистецтва, зокрема, образотворчого мистецтва, музики, хореографії, театру, кіно тощо.

Необхідно зазначити, що в окреслений період виникають новаторські ідеї щодо естетичного розвитку особистості. Зокрема, розглядати взаємодію мистецтв у естетичному, загальнокультурному, духовному розвитку молоді запропонувала професор Г. Шевченко в посібнику «Естетичне виховання в школі» (1985р.) [3]; досвіду роботи з естетичного виховання в школах мистецтв, які набули особливої популярності в кінці ХХ ст., розкрито в посібнику «Естетичне виховання в школах мистецтв» (упор. П. Халабузар, 1988 р.) висвітленні [4].

На увагу заслуговує навчально-методичний посібник українських педагогів Д. Джоли, А. Щербо «Теорія і методика естетичного виховання школярів» (1988 р.),

в якому поряд із твердженням «естетичне виховання» досить докладно розглядають такі поняття як «естетичні цінності», «естетичне сприйняття», «естетичний смак», «естетичні потреби», «естетичні почуття» «естетичні судження» [1].

Список використаних джерел

1. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навч.-метод. посіб. К., 1998. 390 с.
2. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учеб. пособ. по спецкурсу для студ. пед. ин-в. М. : Просвещение, 1985. 176 с.
3. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : учеб.-метод. пособ. К. : Радянська школа, 1985. 144 с.
4. Эстетическое воспитание в школах искусств : кн. для учит. / сост. П. Халабузарь. М. : Просвещение, 1988. 144 с.
5. Эстетическое воспитание учащихся во внешкольных учреждений : пособ. для учит. / сост. Л. А. Сахорова, А. И. Шахова. М. : Просвещение, 1986. 127 с.

А. П. Дурдас

НОВА ФРАНЦУЗЬКА ШКОЛА СЕЛЕСТЕНА ФРЕНЕ (1896–1966)

У першій половині ХХ ст. французький педагог-гуманіст Селестен Френе (Célestin Freinet) створив так звану нову школу, де реалізовував ідеї гуманістичної та демократичної педагогіки. Чітке планування процесу навчання є однією з особливостей системи Френе. Системою передбачено, що вчитель для кожного класу складає місячний план роботи, у якому міститься перелік тем з навчальних предметів, які необхідно вивчати згідно з державними програмами. Своєю чергою кожен учень складає за допомогою вчителя індивідуальний тижневий план, в якому відображено всі основні види його роботи. Педагог надавав великого значення складанню індивідуальних планів, оскільки вважав, що у такий спосіб кожен учень чітко розуміє, що перед ним стоять конкретні завдання, він вчиться самостійно розподіляти свій час, у нього розвивається почуття власної відповідальності [3; 4].

Американський дослідник В. Акер (V. Acker) стверджує, що між двома світовими війнами дуже багатьом дітям у далеких регіонах Франції С. Френе надав можливість самореалізації і самовираження через застосування таких технік як «шкільна друкарня», «вільні тексти» і «міжшкільне листування» [2]. Для педагогіки С. Френе характерним є використання комунікативних технологій з метою заохочення дитиноцентристського і групового підходів до навчального процесу, спрямованого як на цінності локальної спільноти, так і на всебічне дослідження далекого й незвіданого світу [1, с. 51]. «Вільні тексти» стали для учнів засобом самовираження, а для вчителя – засобом вивчення особистості учня, його інтересів, взаємовідносин з іншими школярами та середовищем. «Вільні тексти» – основа шкільної друкарні, яка була обов'язковим атрибутом школи і працювала за методикою С. Френе. Педагог вважав шкільну друкарню універсальним засобом навчання та виховання. Відповідно до алгоритму роботи, діти писали «вільні тексти», учитель відбирав найкращі, учні їх доповнювали і набирали на друкарському станку. Після цього підшивали їх у спеціальні зошити і використовували як навчальні матеріали [1, с. 51]. Зокрема, цікавим є той факт, що С. Френе та В. Сухомлинський не були знайомі, однак, як свідчить аналіз

літератури, їхні погляди щодо питання створення «Школи радості та успіху» дуже схожі, та водночас залишаються оригінальними і неповторними.

Отже, для педагогічного світогляду С. Френе характерним є яскраво виражене гуманістичне спрямування, в якому філософія освіти стала визначальним чинником освітньої системи, теоретичною основою для порівняння чинних освітніх систем. Педагог був переконаний у тому, що вчитель, який володіє філософськими основами педагогічної діяльності, спроможний створювати власні педагогічні технології. У сучасному світі підходи та гуманістичні засади педагогіки С. Френе є актуальними щодо суті, завдань і ролі освіти.

Список використаних джерел

1. Заболотна О. Альтернативна педагогіка Селестена Френе: між традицією й інноваційністю. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 1. С. 49–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppstud_2013_1_9 (дата звернення: 19.05.2021).
2. Acker V. *The French Educator Célestin Freinet (1896–1966): An Inquiry Into how His Ideas Shaped Education*. Plymouth : Lexington Books, 2007. 105 p.
3. Dallabrida N. & Furtado D. Texto livre, trabalho colaborativo e imprensa escolar na Pedagogia Freinet. *Revista Educação em Questão*. 2021. URL: 59. 10.21680/1981-1802.2021v59n6ID24910.
4. Lotti A. & Di Masi D. & Surian A. Freinet oggi: una ricerca visuale tra la scuola di Vence e le scuole italiane Freinet today: a visual research in Vence and in Italian schools. 2022.

Л. М. Дяченко

ВИДАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ВІДОМИХ ПЕДАГОГІВ

Особливістю сучасного етапу розвитку науки є її особистісна орієнтація, яка проявляється в спрямованості на розвиток інтелектуального творчого потенціалу особистості. Із цим пов'язана також активізація біографічних досліджень, коли минуле осмислюють, оцінюють, порівнюють із теперішнім кризь життя та діяльність відомих діячів, які завдяки своїм творчим успіхам стали символами окремих історичних періодів, коли відбувалися переломні події поступу народів і цивілізацій, розвиток культури, освіти, науки тощо.

Важливою джерельною базою для дослідників-біографістів є документи колекції рідкісних видань фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Значний сегмент цієї колекції складають видання німецькою мовою другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Біографічні видання цього періоду дають змогу отримати цінні знання про життя та творчості видатних педагогів Німеччини. Наприклад, ім'я Йоганна Фрідріха Гербарта не лише увійшло в історію педагогіки, а й стало символом педагогічного руху, так званих «гербартианців». На допомогу дослідникам його біографії у фонді ДНПБ України наявні видання з оглядом цікавих фактів з його життя [1; 3; 4; 5; 6].

Окремо відзначимо значущість епістолярної спадщини відомих персоналій. Епістолярні джерела – багатюще надбання для дослідження ролі особи в розвитку освіти, культури й суспільства загалом. Зокрема, у фонді ДНПБ України збережено і листи самого Й. Ф. Гербарта, і листи до нього [2; 7]. Листи були й будуть

унікальним джерелом інформації про особливості тієї чи іншої доби, про події, які пережила окрема людина й суспільство загалом.

Оригінальні іншомовні літературні джерела з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського допоможуть науковцям забезпечити аргументованість і змістовність результатів біографічних та історико-педагогічних досліджень.

Список використаних джерел

1. Bartholomäi Fr. Joh. Friedr. Herbart : ein Lebensbild. Langensalza : Verlags-Comptoir von Hermann Beyer, 1875. 128 S.
2. Brandis K. G. Ungedruckte Briefe von Johann Friedr. Herbart. Gotha : Verlag von E. F. Thienemann, 1898. 36 S.
3. Flügel O. Der Philosoph J. F. Herbart. Leipzig: Verlag von Wilhelm Weicher, 1905. 47 S.
4. Kinkel W. Joh. Fr. Herbart. Sein Leben und seine Philosophie. Giessen : J. Ricker'sche Verlagsbuchhandlung (Alfred Töpelmann), 1903. 204 S.
5. Sallwürk E. v. Herbarts Lehrjahre. Bielefeld : Verlag von A. Helmich's Buchhandlung (Hugo Anders), 1890. 24 S.
6. Sallwürk E. v. Streifzüge zur Jugendgeschichte Joh. Fr. Herbarts. Langensalza : Hermann Beyer & Söhne (Beyer & Mann), 1903. 48 S.
7. Zimmermann R. Ungedruckte Briefe von und an Herbart. Wien : Wilhelm Braumüller, 1877. 147 S.

Н. І. Любовець

МЕМУАРИ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ БІОБІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Усе частіше у науковому дискурсі мемуари розглядають як культурно-історичний феномен та ґрунтовний комунікативний ресурс, що впливає на формування у суспільстві гуманістичних цінностей та ідентичностей. Одночасно продовжуються дослідження і у царині традиційного джерелознавчого виміру мемуарних текстів. Особливо важливі мемуарні наративи для педагогіки. Адже, по-перше, вони є найбільш популярним/доступним викладом національної історії та досвіду Іншого, критичне засвоєння якого веде до самопізнання, особистісного зростання, соціалізації та самоствердження. По-друге, залишаються важливим історико-біографічним джерелом при вивченні історії педагогіки та її видатних постатей.

Кардинальних зміни у соціогуманітаристиці останніх десятиліть значно розширили методологічний інструментарій наукових досліджень. Зокрема, цифрова гуманітаристика (англ. Digital Humanities, DH) як нова міждисциплінарна галузь досліджень, що об'єднує методики і практики гуманітарних, соціальних і обчислювальних наук, надає можливість застосувати нові цифрові та інформаційно-комунікаційні технології, систематично використовувати цифрові ресурси у науці та освіті. У цьому випадку мова йде про гуманітарний зміст знання, логіку гуманітарних досліджень, а не лише комп'ютерні технології, коли на першому місці — логіка змісту, а не засобів [1, с.173].

Нові реалії кардинально вплинули на форми репрезентації наукових знань у суспільстві, створили умови для ефективнішої імплементації історико-культурних

нарративів в національний інформаційний простір задля налагодження комунікацій у суспільстві. Відповіддю на ці виклики стало створення цілої низки відкритих біобібліографічних інформаційних ресурсів, які об'єднали зацікавлених учасників з чіткою мотивацією. Мемуари стали невід'ємною частиною багатьох із цих ресурсів.

Особливе місце в процесі формування національних інформаційно-бібліографічних та культурологічних ресурсів належить провідним бібліотекам України як основних науково-інформаційних та комунікативних центрів держави. У площині практичного створення електронних ресурсів біобібліографічної інформації цікавими видаються проекти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського — «Електронна бібліотека “Україніка”» та Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого — «Культура України». Кожен із них містить масиви мемуарних текстів зі своєю логікою репрезентації та учасниками. Потенційним з точки зору використання мемуарів є ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського «Видатні педагоги України та світу», створений з метою інформаційного забезпечення науково-просвітницьких програм, популяризації найкращих здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної та психологічної наук й освіти, виховання патріотизму в молодого покоління. Мемуари як носії історичної свідомості, національної самосвідомості та пам'яті є важливим контентним ресурсом, який важливо донести до широкого кола читачів. Адже дотепер величезні пласти спогадів недоступні у повному обсязі громадянському суспільству/науці/освіті через недостатню обізнаність про них в інформаційному полі.

Список використаних джерел

1. Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри. *Українська біографістика*. 2020. Вип. 20. С. 172–189. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>.

Н. П. Марченко

ПЕРСОНАЛІЇ «ДИТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ» У ДИСКУРСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ

Відсутність чіткої класифікації, параметрів зарахування до категорії, значні масиви недосліджених біографій тощо – це найактуальніше стосовно проблематики ідентифікації у науковому дискурсі та біографічній прагматиці постатей «дитячих» письменників (автори, котрі пишуть для специфічної вікової аудиторії читачів – дітей і підлітків) прямо пов'язана з педагогічною біографією, оскільки:

- довгий час ідентифікація «дитячого» письменника прямо корелювалася з педагогічною діяльністю та навіть висувалася вимога її підпорядкування останній;

- переважно дитячі письменники були педагогами, мали педагогічну освіту, долучилися до створення посібників для шкільництва, активно співпрацювали з педагогічною пресою;

- здебільшого тексти «дитячих» письменників входили до шкільних програм і посібників, що зумовило потрактування не лише їхньої творчості, а й біографії: якщо твори певного автора вивчали лише у молодшій школі, його доля навіть у

довідковій літературі буквально обмежувалася роками дитинства та згадками по появу основних видань, навіть дослідники не вважали за доцільне вивчати доросле життя автора;

- часто до дитячих письменників зараховують авторів, які увійшли в коло дитячого читання завдячуючи шкільництву, але ніколи свідомо не писали для дітей.

- поза увагою біографів і літературознавців залишаються вчені, методисти й редактори, котрі були укладачами шкільних посібників і хрестоматій, перекладачі та ілюстратори, чия роль у формуванні образу текстів важко переоцінити.

Також важливо завважити такі факти:

- формально біографічні реконструкції цих персоналій створюють для двох типів користувачів: дорослої (зазвичай фахової) аудиторії та дітей і підлітків (здебільшого у межах шкільних і бібліотечних практик), що вимагає напрацювання різних алгоритмів і методики роботи;

- невизначеність дефініцій вносить плутанину в розуміння доробку та ускладнює укладання посібників і програм;

- не використано значне джерело, досі не опрацьоване належним чином: листування, спогади дитячих письменників.

О. О. Матрос

ПОСТАТЬ ІВАНА ВАСИЛЬОВИЧА ЛУЧИЦЬКОГО В СУЧАСНОМУ БІОГРАФІЧНОМУ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Особистість Івана Лучицького майже півтора сторіччя привертає увагу, як істориків, так і педагогів, що зумовлено, з одного боку, неоднозначною особистістю вченого, а з іншого – наявністю у його спадщині цінних науково-історичних праць. Він збагатив науку корисними дослідженнями з історії, численними новими фактами та власними висновками і методами педагогічної діяльності.

У результаті історіографічного аналізу проблеми та джерельної бази дослідження, а також систематизації архівних джерел встановлено окремі біографічні відомості з життя і творчості Івана Лучицького, досліджено напрями просвітницької діяльності вченого (видавничу, громадсько-благодійну, культурно-освітню) та ідейні переконання щодо самобутності української мови, охарактеризовано його педагогічні погляди, зміст педагогічно-просвітницької та редакторсько-публіцистичної праці.

Історіографічний аналіз педагогічної персоналії Івана Лучицького здійснено за чотири хронологічними періодами його педагогічної та просвітницької діяльності у вітчизняній науці: *перший період* (1884–1917) – прижиттєва історіографія, *другий період* (1918–1922) – історіографія часів більшовицької влади; *третій період* (1922–1990) – історіографія радянського періоду; *четвертий період* (1991–2000-і) – історіографія незалежної України.

Для сучасних учених характерним є посилення інтересу до постаті Івана Лучицького і прагнення до об'єктивного аналізу його ролі і значення для історії розвитку освіти і науки України. Серед широкого масиву різноманітних праць про Івана Лучицького предметом дослідження стали ті, що стосувалися його педагогічної спадщини та просвітницької діяльності.

Адже, аналіз педагогічних поглядів І. Лучицького та його методики викладання історії у закладі вищої освіти свідчать, що постановка і вирішення проблем освіти і

виховання дітей та молоді педагогом відбувалися під впливом суперечливої суспільно-політичної ситуації в Україні другої половини XIX – на початку XX ст., що була складовою Російської імперії. Відсутність українських шкіл, українознавчого елементу в навчально-виховному процесі, віджила догматично-схоластична система навчання – все це спонукало І. Луцицького до праці для створення ефективної системи освіти з використанням методики провідних європейських університетів, розробки та обґрунтування дидактичних і просвітніх засад ефективного навчально-виховного процесу.

С. О. Роєнко

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПРИВАТНОЇ ОСВІТИ

Протягом XIX – початку XX ст. освітня галузь пройшла складний шлях становлення та розвитку. Зрушення, що відбувалися в системі шкільної приватної освіти, висвітлено в історико-педагогічних працях, розвідках, що вийшли друком у період XIX – початку XXI ст., дисертаційних дослідженнях.

Серед джерел, що стосуються приватної освіти, значний інтерес викликають періодичні видання як загальнодержавні, фахові, так і регіональні. У них опубліковано оголошення про відкриття закладу, умови зарахування майбутніх учнів (які базові знання необхідно мати, вік, стать, плата за навчання, наявність додаткових предметів тощо), висвітлено результати діяльності закладів (кількість випускників, їхні успіхи, наявність чи відсутність медалістів), прояви благодійності щодо учнів та безпосередньо закладу.

Державну позицію у сфері освіти можна простежити на сторінках проурядового видання «Журнал Министерства народного просвещения», який виходив з періодичністю раз на місяць від 1834 до 1917 р.

Оскільки журнал друкувався тривалий період, то аналіз статей дає можливість прослідкувати особливості розвитку освіти на кожному історичному етапі. Окрема, так звана офіційна, частина, яка містила розпорядження, накази, циркуляри міністерства народної освіти, створює додаткові можливості для дослідження законодавчої бази. Аналіз нормативно-правових документів дає підстави дослідити як змінюється державна політика щодо приватної освіти: визнання, схвалення, чітка регламентація тощо.

Огляд щорічних звітів міністра народної освіти, вміщених у журналі, допомагає з'ясувати як змінюється кількість приватних закладів, особливості їхньої діяльності, наповнюваність учнями, урядову позицію, яку спочатку було спрямовано на посилення контролю за цими закладами, а в 60-х роках XIX ст. відбулося сприяння їхньому розвитку, та згодом держава знову запрагла чітко регламентувати роботу цих освітянських установ.

Окрему групу публікацій становили звіти попечителів навчальних округів, в яких описано особливості функціонування приватних закладів. Зацікавленість викликають статистичні відомості щодо державних та приватних навчальних закладів. Також у журналі друкували розвідки, присвячені діяльності окремих навчальних закладів різних типів. Аналіз публікацій у «Журнале Министерства народного просвещения» дає змогу більш цілісно уявити процеси, що відбувалися в системі освіти у той час, і який вплив вони мали на шкільну приватну освіту.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Підготовка біографічного дослідження потребує використання відповідних джерел інформації, одним з яких є періодичні видання (газети, журнали, бюлетені та ін.).

Особу персоналії маємо вивчати у суспільно-історичному контексті. Детальний аналіз періодичних видань допомагає глибше зрозуміти та осмислити соціокультурні виміри життя та діяльності особистості.

Отримати об'єктивний фактичний матеріал для персоналістичного дослідження можемо, насамперед, з автентичних матеріалів, що їх підготувала окрема особистість. Вони є джерелом первинної інформації про погляди педагога на певні події, явища та проблеми, ідеї, досвід, напрацювання, а також цінності та світогляд особистості в цілому.

Публікації у пресі про життя і діяльність конкретної особистості з фактами її життєвого та творчого шляху ознайомлюють громадськість, наукову спільноту.

Завдяки статтям і рецензіям про персоналію у періодичних виданнях маємо змогу отримати уявлення про актуальність біографічного дослідження, розвиток ідей, поглядів та їх інтерпретацію в умовах сьогодення.

У контексті означеного важливим джерелом інформації про періодичні видання є каталоги провідних бібліотек України та бібліографічні покажчики, які містять узагальнену та систематизовану інформацію про періодичні видання.

Приміром, на сайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського представлено абетковий каталог періодичних видань [1], а на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – алфавітний список назв вітчизняних періодичних наукових видань із зазначенням переліку років та номерів (випусків), що доступні для перегляду повних текстів статей [2].

У такий спосіб, проаналізувавши різноманітні періодичні видання, історик освіти зможе здійснити вичерпне біографічне дослідження.

Список використаних джерел

1. Абетковий каталог періодичних видань. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/katalohy-i-kartoteky> (дата звернення: 19.05.2022).
2. Наукова періодика України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN (дата звернення: 19.05.2022).

С. В. Тарнавська

НАУКОВО-ДОПОМІЖНИЙ БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ» (2019) ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Педагогічна біографістика – складник історико-педагогічної науки про створення наукових біографій педагогів та освітніх діячів, укладання відповідних біографічних словників і довідників, різноманітних видів біографічної та біобібліографічної продукції, формування електронних ресурсів біографічної інформації (за трактуванням доктора педагогічних наук Л. Д. Березівської) [1,

с. 286]. Важливу роль у систематизації, створенні та поширенні біографічного знання належить Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Серед низки інформаційних ресурсів, підготовлених фахівцями книгозбірні, на окрему увагу заслуговують бібліографічні покажчики як джерело біографічних досліджень.

У сучасних умовах боротьби українського народу проти російських окупантів дедалі більше актуалізується питання національно-патріотичного виховання. Сьогодні надзвичайно важливим є врахування у виховному процесі історичного досвіду, зокрема вивчення поглядів видатних українських педагогів на проблеми формування національної свідомості та патріотичних почуттів. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Національно-патріотичне виховання в Україні» [2] суттєво розширить джерельну базу біографічних розвідок. Структуру видання розроблено з урахуванням поділу системи освіти України на окремі ланки. Хронологічні межі добору матеріалів охоплюють 2014–2018 рр. Бібліографічні записи (понад 2700) згруповано у 8 тематичних розділах. Другий розділ покажчика присвячено питанням виховання громадянина-патріота у творчій спадщині видатних постатей України, зокрема й педагогів. На сторінках видання подано відомості про праці сучасних дослідників, у яких висвітлено ідеї видатних педагогів минулого (Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Драгоманова, О. Захаренка, С. Русової, І. Огієнка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.) щодо громадянського виховання дітей та молоді, формування у них національних цінностей та патріотичної свідомості. Значну увагу приділено вивченню творчого доробку В. Сухомлинського – видатного українського педагога-гуманіста, знаного в багатьох країнах світу.

Пропонований бібліографічний покажчик сприятиме покращенню інформаційного забезпечення біографічних розвідок, розширенню знань про творчі надбання видатних педагогів України, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток національної системи освіти й педагогічної думки. Сьогодні, у складні часи протистояння українців російським загарбникам, вивчення питань національно-патріотичного виховання, зокрема через призму педагогічної біографістики, є надзвичайно важливим пріоритетним завданням.

Список використаних джерел:

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання / Л. Д. Березівська. *Українська біографістика*. 2015. Вип. 12. С. 283–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2015_12_16.
2. Національно-патріотичне виховання в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт. вступ. ст.: Бех І. Д., Журба К. О. ; упоряд.: Страйгородська Л. І., Пономаренко Л. О., Тарнавська С. В. та ін. ; наук. ред. Березівська Л. Д. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.]. Київ : [б. в.], 2019. 368 с. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20548>.

Л. І. Ткаченко

МОТИВАЦІЙНИЙ ВИМІР ЖИТТЄСТВОРЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Дослідження біографії Григорія Савича Сковороди (1722–1794) – видатного українського філософа і педагога, складає як певні труднощі, так і надзвичайний науковий інтерес. Труднощі полягають в тому, що попри достатню кількість спроб

реконструкції його біографії, документальних свідчень про перебіг подій і періодів його життя залишилося вкрай мало. Науковий інтерес полягає в тому, аби представити сучасникам Григорія Сковороду, і як освічену, творчу особистість, яка для нас є уособленням і виразником духу епохи Українського бароко, і як людину вкрай оригінальну й неповторну.

Спираючись на методологічні засновки О.В. Сухомлинської про біографічний підхід в історії педагогіки, як «такий спосіб опрацювання, аналізу джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним фактором його творчості, а з іншого – віддзеркалює епоху або ж є її творцем» [4, с. 44], коротко окреслимо спосіб, в який нам вдалося (як нам здається) визначити значущі періоди у біографії Григорія Сковороди, що дозволило життєвий шлях видатного українця ми назвати життєтворенням.

Зауважимо, що було використано підхід біографістики, названий просопографією. Це – «спеціальна історична дисципліна, що вивчає весь комплекс джерел біографічного та іншого особистісного характеру, а саме: зовнішність, індивідуальні риси та якості, соціальне й етнічне походження, родинні зв'язки, кар'єру, різноманітні життєві обставини тощо з метою створення портретів окремих осіб. Джерельна база просопографії надзвичайно різноманітна, цим пояснюється й обширність методик, застосування яких підпорядковане завданням евристики, залучаються методики та підходи генеалогії, соціології, психології, статистики тощо [5].

Таким чином було застосовано аналіз архівних джерел, наукових досліджень (С.Ю. Бакай, Г.П. Гребінна, І.О. Кулик, О.О. Туляков, Л.В. Ушкалов) і науково-публіцистичних розвідок про Г.С. Сковороду (А. Аскоченский, Д.І. Багалій, Ю.Я. Барабаш, Л.Є. Махновець, В.Л. Микитась, Д.С. Наливайко), свідчення його учня Михайла Ковалинського (який після відходу Учителя написав його біографію) «Жизнь Григорія Сковороды», філософські розвідки (С.Б. Кримський, М.В. Попович, В.В. Ільїн, Г. Кониський, Ф. Прокопович), історіософські дослідження (Р. Бенедикт, В. Віндельбанд, А. Гальчинський, Є. Глива, В.Г. Кремень, В.М. Ничик, В.М. Ткаченко), історичні (В.Ф. Баранівський, Д. Вишневецький, В.С. Горський, М.І. Костомаров, А.М. Ніженець, О.Є.-Я. Пахльовська, Хв. Титов), історико-педагогічні нариси (Н.М. Гупан, Н.П. Дічек, І.А. Табачников, Л.В. Ушкалов), психологічні дослідження з основ розвитку особистості (Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, О. Донченко, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко), соціологічні розвідки (Л.Д. Гудков, Ю.А. Левада), енциклопедичні видання тощо.

Цей незначний за обсягом список дає загальне уявлення, про складники, які дозволяють пізнати історичне тло, історіософське осмислення епохи, а також ментальність представників Українського бароко, філософське осягнення людиномірності ідей (чи то минулого, чи сьогодення), соціологічні узагальнення та настанови щодо особистісних вчинків, історико-педагогічні підходи до вивчення національної спадщини, основи психології особистості, що все разом складає мозаїчне полотно, на якому увиразнюється історична постать і водночас конкретна особистість. І саме мотиваційний вимір дає зрозуміти причини й наслідки рішень історичної особи, а отже наступність подій і періодизацію життєвої біографії, в даному випадку Григорія Сковороди.

Психологічні концепції саморозвитку (саморуху) особистості Г.С. Костюка (в якій доведено, що суб'єкт ставить власну мету розвитку й використовує як власний потенціал, так і соціальні обставини) [1], становлення новоутворень як зміна ментальної моделі світу (або системи ментальних моделей, а також набуття нового смислу) М.Л. Смульсон [3], а також філософське розуміння цінностей [6, с. 708] дозволяє уявити ланцюг ключових моментів життєтворення особистості, що знаменують закінчення одного періоду і початок нового, наступним чином: «ментальність – цінності – вмотивований вибір – вчинок – настання нового етапу». Вирішальним фактором (який стосується саме особистісного, суб'єктного ставлення до дійсності) є те, що цінності містять у собі спонукальний складник, виконуючи роль підстави для дії та діяльності.

Ознайомившись із наявним масивом документальних фактів і свідчень про діяльність /вчинки Григорія Сковороди, а також накладаючи їх на окреслене вище «мозаїчне полотно» результатів наукових досліджень, можна зробити висновок, що кожен період життєдіяльності філософа і педагога був обумовлений власним вчинком, який (при наявності інших можливостей) був його особистісним вибором, що в свою чергу спирався на особистісні цінності. Таким чином якраз маємо право говорити про «мотиваційний вимір» і феномен «життєтворення Григорія Сковороди».

Віддаючи належне зауваженню О.Є.-Я. Пахльовської про те, що «зі стін Академії вийшов новий тип українського інтелектуала, який згодом блискуче вивершиться і разом з тим завершиться в геніальній постаті Сковороди», замітимо, що в історії України, особливо ж періоді бароко, постатей, рівних Г.С. Сковороді за глибиною теоретичних відкриттів, новаторством думок, силі інтелекту було чимало, але вони дозволяли обставинам підкорити себе. Геніальність Григорія Сковороди виявилася в тому, що він продемонстрував «відмову вільного розуму від нав'язаних інституційних регламентацій, автономію інтелекту від апріорних моделей» [2, с. 25], тобто незалежність думки й дії, інтелектуальну й ціннісну самодостатність і вивищення у несприятливих умовах об'єктивної реальності остаточного знищення української національної окремішності.

Григорій Сковорода був козацького роду, що означало сформованість ментальності «культури вини», що інтерпретує ментальність козацтва, що визначало особистісні цінності і стиль поведінки, що характеризується незалежністю мислення особи, опертю на вищі цінності у прийнятті рішень, волелюбністю. За цими принциповими ознаками ми вбачаємо показовою наступну періодизацію педагогічної персоналії українського мислителя.

Перший період – (1722–1734 рр.) – дитячі роки і виявлення обдарованості Григорія Сковороди. Це період народження і виховання в козацькій родині, навчання у початковій школі, розвитку здібностей, а також визрівання рішення Г.С. Сковороди вступити до Києво-Могилянської академії. Саме його рішення було прийнято до ухвали батьком.

Другий період – (1734–1745 рр.) – роки навчання у Києво-Могилянській академії, служби при дворі й мужніння Г.С. Сковороди. У ці роки Г.С. Сковорода стає високоосвіченою на свій час людиною, за наказом імператриці відібраний і стає півчим імператорської придворної капели. Він створює музичні твори та займається музично-педагогічною діяльністю. Попри музичний талант і улюблене заняття

музикуванням і створенням музики, він приймає рішення залишити службу при дворі, яка не відповідала його цінностям.

Третій період – (1745–1769 рр.) – час самоосвіти, професійної педагогічної діяльності та формування філософсько-етичної системи поглядів Г.С. Сковороди. Подорож до Європи з місією генерала Ф.С. Вишневського, офіційної педагогічної праці і педагогічної творчості у Переяславському і Харківському колегіумах. Роботи домашнім учителем Степана Томари. У цей час остаточно формується система життєвих і творчих принципів Г.С. Сковороди, кристалізуються його філософські й освітні погляди, педагогічні ідеї. Він створює навчальні курси для викладання поетики, катехізису, грецької мови з-під його пера виходять поезії та байки. Григорій Сковорода приймає рішення про розрив із офіційною діяльністю через умови, що ставлять перед ним офіційна влада (чернецтво), і присвячує себе просвітництву і пропаганді власного філософсько-етичного вчення.

Четвертий період – (1769–1794 рр.) – просвітницька діяльність та літературна творчість Г.С. Сковороди. Він переходить від одного до іншого зі своїх друзів, пропагує свої погляди серед знайомих, а також охочих дослухатися його ідей. Стає надзвичайно популярним в народі. В цей час створює, записує і вдосконалює усі свої філософські трактати, а також притчі педагогічної спрямованості.

Список використаних джерел

1. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва, 1969. С. 118–152.
2. Пахльовська О. Києво-Могилянська академія як чинник становлення національної самобутності української культури : парадокси еволюції. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII-XVIII ст. : енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. Київ : ВД «КМ Академія», 2001. 367 с.
3. Смульсон М. Л. Интеллект і ментальні моделі світу. Наукові записки. Сер. Психологія і педагогіка. Тематичний вип. Сучасні дослідження когнітивної психології. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острог», 2009. Вип. 12. С. 38–49.
4. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. С. 36–46.
5. Томазов В. В. Просопографія. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]. URL: Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Prosopohrafiia> (дата звернення 30.05.2022).
6. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

О. І. Шалак

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАЛЕНИКА ШЕЙКОВСЬКОГО: РУКОПИСНІ ДЖЕРЕЛА, ПЕРІОДИКА, ДОСЛІДЖЕННЯ

Недільні школи належали до найдемократичніших закладів навчання, організованих у XIX ст. Безплатні навчальні установи, які працювали в неділю та у свята, покликані були дати початкову освіту переважно ремісникам, робітникам та всім охочим. Початкова освіта охоплювала елементарне навчання: граматику, письмо, арифметику, закон Божий.

У відкритті недільних шкіл, перші з яких з'явилися в Полтаві й Києві 1858 і 1859 рр., важливу роль відігравала студентська молодь, переважно університету святого Володимира. Історик, літературознавець Гнат Житецький у статті «Київська

громада за 60-х років» серед найенергійніших учителів згадував про Каленика Шейковського (1835–1903) – упорядника «Опыта южнорусского словаря» (побачили світ тільки: т. 1, Київ, 1861; т. 5, вип. 1, Москва, 1883; т. 5, вип. 2, Київ, 1886), збірки «Руські народні казки й приказки, байки й прибаютки, брехеньки й побрехеньки, билиці й небилиці, прикладки й нісенітниці. Перша кланя» (Бобруйськ, 1871), автора «Быта подолян» (т. 1, вип. 1; т. 1, вип. 2, Київ, 1859, 1860), досліджень «О киевских воскресных школах» («Воспитание», 1860, № 1–5), «Шчо таке Ібн-Дастова “Русь”»¹ (Київ, 1870), «Славянский вопрос в русской науке» (Бобруйськ, 1876), «Толкование слова “вира”» (Казань, 1878), «О похоронах в Подольской губернии» («Киевский телеграф», 1860, № 17, 18, 24–26), «О приветствиях и поздравлениях у подолян» («Киевский курьер», 1862, № 5, 8), підручників для недільних шкіл, зокрема «Домашня наука. Перші початки» (Київ, 1860) та «Домашня наука. Выш’ші початки» (Київ, 1861).

К. Шейковський, усе свідоме життя переслідований як небезпечний українофіл, учителював у Подільській недільній школі та був розпорядником у недільній школі при університеті св. Володимира. Крім того, він упорядкував підручники та критично осмислив навчання у недільних навчальних закладах. До джерел, що висвітлюють його діяльність цього періоду, належать рукописні матеріали із ЦДІАУ (Ф. 707. Оп. 25. Од. зб. 352; Оп. 28. Спр. 222), ІР НБУВ, архівних фондів ІМФЕ, публікації М. Пирогова, «Автобіографія» М. Драгоманова (Київ, 1917), підручники, статті і листи самого К. Шейковського, дослідження І. Заславського та Н. Побірченко.

Ю. В. Шалівська

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВИВЧЕННІ КУРСУ «ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ»

У науковій літературі сутність поняття «толерантність» визначено як інтегроване морально-особистісне утворення, в основі якого лежить ціннісне ставлення до інших, до себе, навколишнього середовища, яке виявляється у терпимому ставленні до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, незалежно від їхніх поглядів, національності та релігійної приналежності [1, с. 29].

Виховання толерантності сприяє пізнанню культури різних народів, створює передумови взаємоповаги та розуміння, співробітництва, що є запорукою соціальної міжнаціональної стабільності. Відтак, основу сучасного освітнього простору має складати педагогіка толерантності, яка передбачає зміну системи людських відносин, побудову їх на взаємній повазі [1, с. 27]. Основними принципами педагогіки толерантності є взаєморозуміння, взаємсприйняття вихователя й вихованців, прийняття індивідуальних особливостей, розвиток неповторної особистості кожного, самореалізація.

Толерантне виховання здійснюється толерантним педагогом, в якого толерантність є усталеною життєвою позицією і проявляється у повсякденному житті, власних учинках, словах, що створюють освітній простір, у якому він взаємодіє з дитиною, проявляє терпіння, бачить, приймає та пристосовується до

¹ Назви подано за принципами, які розробив на основі правопису Олексія Павловського («Грамматика малороссийскаго нарѣчія», 1818) сам К. Шейковський.

особливостей кожного вихованця, вирішує проблеми індивідуального й колективного розвитку дітей.

Актуалізація проблеми толерантності в умовах сьогодення спонукає, вивчаючи курс «Педагогіка толерантності», звертатись до історичних витоків нашої освіти і культури, щоб у досягненнях видатних філософів та педагогів минулого знайти адекватні відповіді на виклики сучасності.

Наближені до толерантності ідеї були частиною пізнавального дискурсу та освітнього процесу впродовж усієї історії людської цивілізації. Безпосередній інтерес в рамках вивчення ідей толерантності має біографія педагогів, конкретний життєвий досвід в контексті історичного розвитку та просторово-часових характеристик організації індивідуального буття та взаємовідносин з соціальним середовищем, спрямований на відтворення послідовності розвитку особистості у сукупності сімейного, професійного, соціального аспектів існування для зіставлення з історико-культурним контекстом певної епохи.

У пошуках відповідей на такі актуальні питання: коли було закладено коріння толерантності, у діяльності та висловлюваннях яких діячів простежувались її мотиви від найдавніших часів до сьогодення, що саме впливало на визначення сутності й розуміння базових понять педагогіки толерантності першочергова роль відводиться біографічним дослідженням, що оперують даними про об'єктивні події та суб'єктивні переживання особистості у різних життєвих обставинах, на основі чого можемо зробити висновки про характер, самосвідомість, життєву спрямованість, талант і життєвий досвід особистості, що аж ніяк не можуть бути зрозумілі у відриві від реального життєвого шляху людини [1, с. 21].

Приміром, вивчення життєвого шляху Т. Шевченка розкриває Кобзаря яскравим представником релігійної толерантності, що виступав за рівність кожної особистості перед Богом, незважаючи на її соціально-майновий стан. Дослідження його біографії та творчої спадщини підтверджує відсутність агресії до будь-яких конфесійних упереджень. Натомість, попри усі життєві поневіряння, літературна спадщина генія українського народу сповнена педагогічних повчань, пробудження національної свідомості, спонукання до любові, терпіння, чесності, співпереживання.

Досліджуючи біографію Л. Українки, простежуємо побудову філософії пошуку синтезу вічних проблем і сучасних запитів, заклик української громадськості до позбавлення від інертності, що є наслідком байдужості до голосу правди та відсутність толерантної поведінки.

Величезний внесок у становлення та розвиток педагогіки толерантності зробив визнаний вітчизняний класик педагогіки ХХ ст. В. Сухомлинський. Наскрізною ідеєю його праць «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину» та ін. є переконання, що дитина – найвеличніша із усіх цінностей світу, і тільки той може стати справжнім майстром-педагогом, хто вірить в людину, у її безмежні можливості.

Педагогічну й творчу спадщину видатних особистостей історичного минулого нашої держави, дослідження їхнього життєвого шляху мають активно використовувати сучасні ЗВО України в освітньому процесі не лише під час вивчення курсу «Педагогіка толерантності», а й з метою виховання толерантності майбутніх учителів як однієї з їхніх професійно значущих якостей.

Список використаних джерел

1. Подшивалкіна В. І. Біографічний метод в системі психологічних методів : метод. рек. до дисципліни циклу професійної підготовки для здобувачів спеціальності 053 «Психологія» третього (доктор філософії) рівня вищої освіти. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т психології та соціальної роботи. Одеса : ОНУ, 2021. 30 с.
2. Потапчук Т., Клепар М. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 22. С. 26–30.

Н. О. Якобчук

СПОГАДИ СУЧАСНИКІВ ВОЛОДИМИРА НАУМЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЙОГО БІОГРАФІЇ

У комплексі джерел особового походження, які дають можливість реконструювати біографію історичної постаті, значний інформаційний потенціал мають спогади (мемуари, щоденники, згадки у некрологах). Незважаючи на суб'єктивізм, вони містять цінний пласт соціально-психологічної та просопографічної інформації. Мемуари дають можливість проаналізувати мотиви вчинків, особливості характеру, почуття, настрої, простежити взаємовідносини з оточенням тощо.

У мемуарах сучасників В. П. Науменка (1852–1919) зосереджено важливі відомості, що дозволяють уточнити деталі його біографії, з'ясувати риси просопографічного портрету. Це спогади Є. Чикаленка, Л. Міщенко, С. Русової, В. Леонтовича та некрологи (автори: В. Міяковський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, П. Зайцев). Із зазначеними громадськими діячами та ученими Володимира Павловича поєднували спільна праця, громадські справи або особиста дружба.

Л. Міщенко, В. Міяковський, Д. Дорошенко, П. Зайцев, С. Русова наголошували, що В. Науменко був надзвичайно шанованим та популярним у м. Києві педагогом, який завжди відстоював ідею культурного відродження України, запровадження української мови в освіті [1, с. 67; 2, с. 141; 3, с. 174; 4, с. 1778]. У спогадах Є. Чикаленка знаходимо опис зовнішності діяча, відомості про його участь у діяльності Київської Старої громади, громадських організацій м. Києва, ЗУБО, УДП [5, с. 296, 316, 410, 430]. Усі сучасники відзначали його тактовність у спілкуванні, доброзичливість, врівноваженість, уміння знаходити компроміси, поступатися власними амбіціями задля результату спільної справи. В. Леонтович та С. Єфремов зазначали, що поміркованість і розважливість робили В. Науменка непопулярним серед молодого покоління представників українського національного руху. Він не був політиком і найяскравіше проявив себе у громадсько-культурній та освітній роботі, якій «служив щиро і невідкупно до останнього моменту» [6, с. 316; 7, с. 3]. Д. Дорошенко ж справедливо наголошував, що на формування переконань цього діяча вплинули суспільно-політичні реалії другої половини ХІХ ст., у яких йому довелося працювати [8, с. 258]. Фрагментарні відомості про В. Науменка містять спогади П. Скоропадського. Гетьман запам'ятав його світлою ідейною особистістю, видатним педагогом, котрий завжди любив Україну.

Отже, вказаний масив спогадів збагатить джерельну базу біографії В. П. Науменка та дасть можливість комплексно дослідити його життєпис, передусім його просопографічний складник.

Список використаних джерел

1. Міяковський В. В. П. Науменко. *Вільна українська школа*. 1919. № 1–3. С. 66–69.
2. Міщенко Л. Мої спомини. З минулого століття. *За сто літ: матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX ст.* 1929. Кн. 4. С. 106–160.
3. Русова С. Мої спомини (1879-1915). *За сто літ: матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX ст.* 1929. Кн. 3. С. 147–205.
4. Зайцев П. В. П. Науменко 8 липня 1919 р. : некролог. *Книгарь : літопис українського письменства*. 1919. № 25–26. С. 1778–1780.
5. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). Нью-Йорк: УВАН у США, 1955. 504 с.
6. Леонтович В. Спогади про мої зустрічі з українськими діячами старшого покоління : [в 4 х т.]. Київ : Сфера, 2004. Т. 3. С. 302–325.
7. Єфремов С. Пам'яті В. П. Науменка (8.07.1919). *Рада*. 1919. № 1. С. 3.
8. Дорошенко Д. В. П. Науменко. *Хліборобська Україна* : зб. Відень, 1920–1921. Кн. II–IV. С. 254–258.

В. В. Бондаренко

НЕКРОЛОГИ ВИДАТНИМ ПЕДАГОГАМ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РАДЯНСЬКА ШКОЛА» ЯК ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Педагогічним музеєм України у 2014 р. започатковано видавничу серію «Педагогічні републікації», яка має на меті популяризувати й актуалізувати маловідомі або призабуті праці вчених, педагогів, освітніх діячів минулого. Основним джерелом републікацій є матеріали, що зберігаються у фондах музею (станом на 31.12.2021 р. фонди музею становили 46 912 одиниць зберігання: 35 799 од. – основний фонд, 11 113 од. – науково-допоміжний фонд). У 2022 р. науковці музею готують черговий, 9-й, випуск серії «Педагогічні републікації» – «Некрологи на сторінках педагогічних періодичних видань кінця XIX – початку XXI ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України)».

Одним із основних джерел видання є журнал «Радянська школа» — науково-педагогічний часопис, орган Міністерства освіти УРСР, що виходив у Києві з 1945 р. Журнал упродовж ста років був провідним педагогічним часописом України (спочатку виходив під назвою «Шлях освіти» (1922–1930), потім – «Комуністична освіта» (1931–1941), з 1945 – «Радянська школа», з 1991 і дотепер – «Рідна школа»). Широка програма журналу охоплювала питання організації освіти та виховання, професійної освіти, методології, проблем підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, освітньої практики, педагогічної преси, шкільних підручників а також багату бібліографію та повідомлення з учительських з'їздів, наукових дискусій тощо. Окрему рубрику часопису було присвячено некрологам освітнім та культурним діячам.

Так, на сторінках журналу «Радянська школа» з фондів Педагогічного музею України знаходимо 14 некрологів присвячених видатним українським педагогам, вченим Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, академікам, ректорам вузів, а також відомим культурним діячам та письменникам. Некрологи здебільшого інформують про найважливіші події з життя персоналії, її внесок в історію української освіти, заходи з увічнення пам'яті. Окремі некрологи, присвячені пам'яті Василя Сухомлинського (1918–1970), Сави Чавдарова (1892–1962), Олексія Руська (1906–1964), містять також їхні фотопортрети.

Цінною інформацією з погляду біографістики є спогади рідних, колег та друзів про

померлого, які вміщено в окремих некрологах.

Отже, некрологи видатним педагогам з журналу «Радянська школа» можуть послугувати цінним джерелом інформації в біографічних дослідженнях з історії освіти.

М. А. Бондарець

РОЛЬ ЖУРНАЛУ «ПРОЛЕТАРСЬКА ОСВІТА» (1920-1921) У ВИВЧЕННІ БІОГРАФІЙ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ

Регіональний науково-практичний журнал з питань організації освіти та культури Київщини «Пролетарська освіта» виходив усього рік і мав на меті задовольняти інформаційні запити читачів у загальноосвітній, культурній, мистецькій сферах, висвітлювати питання науки, техніки з урахуванням специфіки робітничої та селянської читацької аудиторії. У часописі друкували урядові постанови, інструкції з питань організації освіти, подавалися програми роботи профспілки і губнаросвіти, статті педагогічної тематики, висвітлювали нагальні соціально-культурні питання [1].

На сторінках «Пролетарської освіти» вміщували наукові статті й промови народних комісарів освіти УСРР Г. Гринька та О. Шумського, наукові розвідки видатних українських педагогів Якова Чепіги, Костянтина Лебединцева, Івана Соколянського та ін., аналіз яких є важливим для повнішого розкриття біографій українських педагогів.

Приміром, у цьому контексті варта уваги стаття І. Соколянського «Нещастя чи суспільне злочинство?» (1921), у якій педагог визначив, у чому нещастя «морально несталої дитини» [2]. Педолог писав: «Наша увага поминає численні категорії дітей, життя котрих по старій термінології повне трагізму, повне колізій, повне прямо злочинної, нічим не виправданої до них неухважності з боку не тільки суспільства, але й представників науки» [там само]. Він вважав, що «обтяжена вадами дитина – нещасна дитина», причому «нещастя те ми бачимо, але не відчуваємо. Ми знаємо, як бідкається сердешна родина, котра має дефективну дитину, особливо коли вона (родина) належить до визискуємої кляси. Дефективна дитина для убогої родини являлась тяжкою попутою і мусіла нести ту попуту, бо зарадити їй було нікому. Педагог був безпорадний, він не мав знань, як запобігти лихові, як усунути те «нещастя», чим зарадити обтяженій вадами дитині і чим компенсувати ті вади» [там само].

Текстовий аналіз журнальних статей дає змогу розкрити погляди педагогів на ті чи інші питання, вивчити соціальну й педагогічну реальність, чинники, з'ясувати їхню роль у формуванні особистості педагога, відтак збагачує вивчення його біографії.

Список використаних джерел

1. Пролетарська освіта. URL: <http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/proletarska/> (дата звернення 18.04.2022).
2. Соколянський І. Нещастя чи суспільне злочинство? *Пролетарська освіта*. 1921. № 3–4. С. 11–14.

**ВИСВІТЛЕННЯ БІОГРАФІЇ О. А. ЗАХАРЕНКА
В ЕЛЕКТРОННОМУ РЕСУРСІ
«ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»**

Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» представлено на вебпорталі Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Цей ресурс було створено, оскільки у науково-педагогічному просторі з'явилося чимало праць, присвячених педагогам, повернутим із небуття. Тобто нові біографічні знання зумовили потребу в систематизації біографічних матеріалів і створенні тематичних біографічних інформаційних ресурсів та біобібліографічних покажчиків в умовах розвитку нових комп'ютерних технологій та інформаційних можливостей [1, с. 209–210; 3].

Доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Л. Д. Березівська зазначає, що електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» передусім цілісно представляє життєвий шлях і науковий доробок конкретної педагогічної персоналії та відображає ступінь її дослідженості в науковому просторі, що сприяє поглибленню інформаційних запитів широкого кола віддалених користувачів [2, с. 225].

На сторінках ресурсу відображено біографію багатьох визначних освітніх діячів України та світу. Помітне місце серед них посідає постать Олександра Антоновича Захаренка, українського педагога, одного із засновників педагогіки співробітництва. О. А. Захаренко – заслужений учитель України (1974), народний учитель СРСР (1983), член-кореспондент Академії педагогічних наук СРСР (1989), академік-засновник Академії педагогічних наук України (1992), громадський діяч, директор відомої в Україні авторської школи у селі Сахнівка на Черкащині (1966–2002).

Біографічний матеріал, присвячений О. А. Захаренку, висвітлено у розділах: «Біографія», «Бібліографія творів О. А. Захаренка», «Фотогалерея», «Авторська школа», «Електронні ресурси», «Наукові дослідження», «Нагороди, премії» та «Педагогічні читання».

У розділі «Біографія» розміщено нарис про життя О. А. Захаренка та його здобутки на освітній ниві. Творчий доробок видатного педагога представлено бібліографічним списком у рубриці «Бібліографія творів О. А. Захаренка». Тут репрезентовано як окремі праці Олександра Антоновича, так і його статті з наукових збірників та періодичних видань. Також розміщено бібліографічні покажчики О. А. Захаренка.

Рубрики «Авторська школа» та «Наукові дослідження» наповнено матеріалом, який висвітлює педагогічні новації та доробок видатного українського педагога.

Розділ «Електронні ресурси» запрошує користувачів у віртуальний музей О. А. Захаренка. Ілюстративний матеріал до біографії Олександра Антоновича Захаренка скомпоновано в рубриці «Фотогалерея», де зібрано світлини, на яких педагога зображено під час робочого процесу.

Варто зазначити, що поєднання текстового і візуального складників сторінки ресурсу більш детально і яскраво розкривають біографічний матеріал.

Отже, інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» відіграє вагомий роль у поширенні та систематизації педагогічного біографічного знання, а також дозволяє віртуальному користувачеві отримати повну інформацію про життєвий шлях і творчий доробок педагога.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Укр. пед. журн.* 2015. № 3. С. 209–216.
2. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. *Освіта для миру* : зб. наук. пр. учасників VIII Укр.-пол. / Пол.-укр. наук. форуму (8-10 жовт. 2019 р.) : у 2 т. / МОН України та ін. Київ ; Переяслав-Хмельницький, 2019. Т. 2. С. 222–228.
3. Berezivska, L. D., Pinchuk, O. P., Hopta, S. M., Demyda, Y. F., Sereda, K. V. Creation of information and bibliographic resource «outstanding educators of ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools.* 2022. Т. 87, № 1. С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>

Л. А. Гайда

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОЄКТ «ШКІЛЬНЕ МУЗЕЙНИЦТВО У БІОГРАФІЯХ І ФАКТАХ»

Музейна справа в закладах освіти України має багаторічну історію. Аналізуючи основні тенденції розвитку освіти нашої держави після Другої світової війни, можна стверджувати, що однією з характерних ознак часу стала хвиля утворення шкільних музеїв, які не тільки берегли пам'ять про конкретні події чи діяльність людей, а й виконували роль центру громадського та духовного життя села, селища, міста. Шкільне музейництво – це подвижницька справа колег, які формували середовище з вивчення, збереження історії, культури та природи рідного краю, присвятивши цій справі своє життя. Тож маємо плеяду хранителів і популяризаторів історико-культурної спадщини України, діяльність яких недостатньо вивчено й гідним чином не поціновано.

Дослідницький проєкт «Шкільне музейництво у біографіях і фактах» є першим кроком щодо популяризації музейної справи у такому форматі. Мета: дослідження та узагальнення відомостей про український освітній музейний рух в особах. Серед завдань: формування антології біографій-життєписів педагогів, засновників та керівників музеїв закладів освіти України; популяризація культури добрих прикладів; вшанування внеску педагогів в українське музейництво, краєзнавство, і, на їх ґрунті, – виховання учнів.

Організаторами проєкту є Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді та Педагогічний музей України у співпраці творчими колективами обласних та Київського міського центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, станцій юних туристів.

До участі у проєкті запрошено колективи закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, що мають музеї та бажають віддати належне засновникам музеїв та активним педагогам –

керівникам музеїв. Учасники досліджують історичні умови розвитку свого краю, місце й роль закладу освіти у цих процесах, відомості про життя та діяльність педагогів, засновників музеїв. Із зазначених матеріалів творча група закладу освіти створює біографічний нарис про життя та педагогічну працю колег, їхню роль у створенні та діяльності музею закладу освіти. Структура біографічного нарису містить: дати життя, освіта, етапи трудової активності, відзнаки, нагороди; хронологічний виклад історії формування музейної колекції та створення музею; особистий внесок педагога у музейну справу; цікаві факти та події, які відбувалися в житті педагога-музейника: участь у громадських і політичних процесах, захоплення, пам'яткоохоронна справа, підготовка друкованої продукції; наукові, культурні досягнення; родинне життя. Від кожної області та міста Києва подається три біографічних нариси. Підсумком роботи організаторів і авторів статей має стати перше в Україні видання «Шкільне музейництво у біографіях і фактах», яке отримають усі учасники.

Г. М. Голя

РОЛЬ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ

Для сучасної освіти характерним стає поєднання традицій та досвіду поколінь з інноваціями та сучасними трендами. Така трансформація освіти спонукає до переосмислення сучасного освітнього простору через дослідження генези педагогічної думки та досвіду закладів освіти з позицій різних наукових методологічних підходів. Актуальним під час дослідження багатьох проблем є звернення не лише до першоджерел історико-педагогічної думки, а й вивчення біографій вчених, педагогів культурно-освітніх діячів минулого.

Академік О. В. Сухомлинська підкреслює необхідність застосування біографічного методу у процесі дослідження, визначаючи його як спосіб опрацювання джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає чинником його творчості і віддзеркаленням епохи [2, с. 5]. Саме за допомогою біографічного методу рефлексія минулого здійснюється через вивчення унікальної і неповторної історії життя і діяльності людини, яка, з одного боку, є творцем історії, з іншого, – її носієм.

Історичні події в Україні другої половини XVII ст., що спричинили повну втрату незалежності та роз'єднання її двома сусідніми державами, зумовили специфіку суспільно-політичного життя українського народу, в тому числі освіти та релігії. Церковнопарафіяльна школа стала чи не єдиним осередком духовності та освіченості для простих українських селян. Такі школи відкривали за ініціативою парафіяльних священників, ними опікувалися наглядачі (священники) та підпорядковувалися вони Священному Синоду. Біографічний метод вивчення персоналії – життя й діяльності священників – дає змогу максимально об'єктивно вивчити соціальну й педагогічну реальність, з'ясувати роль політичних, соціокультурних, релігійних чинників у формуванні особистості в контексті історії й перспектив розвитку її індивідуального буття [1].

Біографія (життєпис) чи просвітницька діяльність будь-якого громадського діяча (в нашому випадку – архієпископа, священника, дяка, учителя) – це не лише

адаптер його педагогічних поглядів, а й свідчення світоглядних позицій, життєвої концепції, які є унікальним віддзеркаленням соціальних процесів досліджуваної історичної епохи.

Список використаних джерел

1. Валевский А. Л. Основания биографики. К. : Наук, думка, 1993. 110 с.
2. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 1 : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. 624 с.

В. І. Єфімова

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ВИДАННЯ «НЕКРОЛОГИ НА СТОРІНКАХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧАСОПИСІВ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)»

У 2014 р. Педагогічний музей України започаткував видавничу серію «Педагогічні републікації», яка має на меті популяризувати й актуалізувати маловідомі або призабуті праці українських педагогів та освітніх діячів минулого й тематичні підбірки матеріалів з певної проблеми.

Дев'ятий випуск цієї серії містить републікації некрологів з українських педагогічних періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХІ ст., що зберігаються у фондах музею, а саме: «Бібліотека для молодіжи» (Чернівці, 1885–1914), «Відгукніться» (Торонто, Канада, 1988 – дотепер), «Вільна українська школа» (Київ, 1917–1920), «Голос Молоді» (Лондон, Велика Британія, 1949–1951), «Дошкільне виховання» (Київ, 1951 – дотепер) «Література в школі» (Київ, 1951–1963), «Педагогіка і психологія» (Київ, 1993–2019), «Постметодика» (Полтава, 1993 – дотепер), «Початкова школа» (Київ, 1969 – дотепер), «Просвітянин-кооператор» (Ромни, 1919–1920), «Рідна школа» (Львів, 1932–1939), «Рідна школа» (Нью-Йорк, США, 1964 – дотепер), «Світло» (Київ, 1910–1914), «Українська мова в школі» (Київ, 1951–1963), «Українська мова і література в школі» (Київ, 1963–1994), «Українська школа» (Львів, 1925–1934, 1938–1939, 1942–1944), «Учитель» (Ужгород, 1920–1936), «Учительське слово» (Львів, 1912–1939), «Фізичне виховання в школі» (Київ, 1996–2012), «Шлях виховання й навчання» (Львів, 1927–1939), «Шлях освіти» (Харків, 1922–1930, з 1931 – «Комуністична освіта», з 1945 – Київ, «Радянська школа»). Кілька некрологів взято з літературно-наукового та літературно-мистецького часописів «Літературно-науковий вісник» (1898–1932) та «Дзвін» (1990 – дотепер) (обидва Львів).

Видання складається з двох розділів: «Некрологи» та «Повідомлення про смерть». Перший розділ – це 112 некрологів, 105 з яких присвячено українським педагогам, освітнім та культурним діячам (до того ж, не завжди це відомі персоналії, а й звичайні вчителі), 7 – зарубіжним педагогам.

Другий розділ містить короткі дописи про смерть. У цьому розділі, окрім 21 повідомлення про смерть, подано бібліографічну інформацію про некрологи, вміщені в українських історичних часописах, які зберігаються у фондах Педагогічного музею України.

Видання «Некрологи на сторінках педагогічних часописів кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (за матеріалами фондів Педагогічного музею України)» адресовано вченим,

аспірантам, докторантам, музейним та бібліотечним працівникам та всім, хто цікавиться історією української освіти і біографістикою.

Т. О. Золотаренко

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ Б. БЛУМА (1913-1999) В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Формування критичного мислення у здобувачів освіти різних рівнів – це неодмінна складова сучасного освітнього процесу. За умов великої кількості різноманітної інформації таке вміння необхідне абсолютно всім, адже потрібно вміння розрізняти правдиві і неправдиві дані.

Проблема формування критичного мислення у здобувачів освіти є досить ґрунтовно дослідженою у фахових джерелах. Так, питанню змісту та особливостей його становлення приділяли свою увагу як іноземні (Д. Брунер, В. Джеймс, Дж. Дьюї, М. Ліпман, Ч. Темпл, П. Фачоне, Д. Халперн), так і вітчизняні вчені, серед яких: В. Давидов, Д. Ельконін, В. Кремень, О. Пометун, В. Сухомлинський, С. Терно та ін.

Ретроспективний аналіз джерел свідчить, що ще у 1956 р. американський педагог та психолог Бенджамін Блум створив класифікацію педагогічних цілей, представлену у праці «Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals» («Таксономія освітніх цілей: класифікація освітніх цілей») [3]. Саме це дослідження вважають знаковим, коли мовиться про витoki становлення досліджень про критичне мислення. Ця публікація донині актуальна, її активно впроваджують у практику роботи педагогів, які здійснюють цілеспрямоване формування критичного мислення у здобувачів освіти.

Відповідно до Таксономії Б. Блума знання не головна мета процесу навчання. Безумовно, вони є важливими, проте є підґрунтям у формуванні інших цілей, цілей вищого рівня. У такий спосіб, для становлення критичного мислення необхідно пройти шість елементів засвоєння: знання, розуміння, застосування (низький рівень) та аналіз, синтез, оцінювання (високий рівень)[1]. Категорія «знання» передбачає репродуктивне відтворення отриманої інформації. «Розуміння» – інтерпретацію даних у іншій формі, а також встановлення зв'язків між отриманою інформацією. Показником «застосування» є здатність до використання знань у нових умовах задля розв'язання конкретних проблем. Категорія «аналіз» передбачає здатність здобувача освіти виокремлювати частини від цілого та осмислювати взаємозв'язки між ними. «Синтез», своєю чергою, спрямований на одержання чогось нового (цілого) за допомогою комбінування частин. Найвищим елементом Таксономії Б. Блума є «оцінювання» – процес встановлення рівня значення матеріалу у досягненні визначеної мети. У табл. 1 представлено конкретні приклади завдань для здобувачів 4-го року початкової освіти з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [2], розроблених відповідно до Таксономії навчальних цілей та результатів Б. Блума.

Приклади реалізації педагогічних ідей Б. Блума в процесі формування основ критичного мислення у молодших школярів

Елемент Таксономії Б. Блума	Приклад завдання
Знання	Назвіть державні символи України.
Розуміння	Поясніть, навіщо потрібна Конституція?
Застосування	Чим можуть бути корисні знання про права та обов'язки?
Аналіз	Порівняйте планети Земної групи і планети-гіганти.
Синтез	Поєднайте планету Сонячної системи з її описом.
Оцінювання	Оцініть значення Сонця для життя на Землі.

Отже, Таксономія навчальних цілей та результатів, розроблена американським вченим Б. Блумом ще у 1956 році, є актуальною і нині. Створення завдань відповідно до кожного з шести її елементів сприяє розвитку критичного мислення здобувачів освіти різних рівнів. Перспективними вважаємо дослідження пов'язані з адаптацією Таксономії до сучасних (дистанційних) умов навчання та пошук on-line ресурсів для формування відповідних завдань.

Список використаних джерел

1. Що таке Таксономія Блума і як вона працює на уроці? URL: <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/>
2. Я досліджую світ: підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.). Ч.1 / Н.М. Бібік, Г.П. Бондарчук. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 128 с.
3. A Taxonomy for learning, teaching and assessing. A revision of Bloom's Taxonomy of educational objectives. URL: <https://www.uky.edu/~rsand1/china2018/texts/Anderson-Krathwohl%20-%20A%20taxonomy%20for%20learning%20teaching%20and%20assessing.pdf>.

Н. М. Кропачева

**ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ВОЛЬФГАНГА РАТКЕ (1571–1635)
ЩОДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ЙОГО ПРАЦЯХ З КОЛЕКЦІЇ
РІДКІСНИХ ВИДАНЬ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

З-поміж значної кількості педагогічних публікацій німецькою мовою із колекції рідкісних видань іноземними мовами фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського можна знайти зовсім незвичні за формою і структурою праці, що відрізняються від інших книжок. Одним із таких видань є збірник з п'яти творів, що вийшов друком у 1910 р. Унікальність зазначеного видання визначається також тим, що до його складу входять дві книжки з творами Вольфганга Ратке (латинізована форма прізвища – Ratichius, Ратіхій) (1571–1635). Так, в другому томі збірника (Raticchianische Schriften I, II) є відбиток першодруку його твору, викладений у формі діалогу, що складається з коротких стислих суджень, роздумів щодо викладання латини, грецької та французької мов [4; 5].

У сучасному педагогічному просторі можна знайти фундаментальні наукові дослідження, що знайомлять з основними положеннями педагогічної концепції

Вольфганга Ратке; довідкові інформаційні німецькомовні ресурси презентують електронні колекції оцифрованих праць визначного педагога, де, окрім власне його праць, ми знайдемо імена персоналій, які так чи інакше впливали на реалізацію його ідей та наукового доробку. Реформаторські погляди Вольфганга Ратке стали відомими наприкінці XIX ст. завдяки працям Петра Каптерева, Германа Веймера та Миколи Маккавейського [1; 2].

Основні приписи його навчальної системи, викладено у вигляді коротких настанов (враховуючи деструктивні відносини з духовенством, це було зовсім не просто). Недарма, епітети «дратівлива та гонорова людина» часто трапляються в історичних нарисах про нього [2].

Як пише німецький історик педагогіки Г. Веймер, Ратіхій намагався тримати в таємниці свій метод навчання, навіть відмовлявся письмово викласти свої прийоми навчання. Основні положення його системи висвітлено у вигляді коротких нарисів, найважливіші з них проголошують: все повинно узгоджуватися відповідно до порядку самої природи; необхідно постійно повторювати одне й те ж саме; все спочатку рідною мовою; навчання без примусу; єдність у всіх предметах (у методах, правилах, підручниках); спочатку предмет сам по собі, а потім правила, що до нього належать [1, с. 46–47].

Ці положення викладено в «Меморіалі», з яким він звернувся до франкфуртського Рейхстагу у 1612 р. У своєму посланні до німецької знаті він запропонував методику швидкого опанування іноземними мовами на основі глибоких знань мови рідної, німецької. Вивчення граматики підпорядковувалося читанню, формальний аналіз тексту після смислового. Основним засобом закріплення лексичного й граматичного матеріалу було повторення. Процес навчання полягав у читанні й аналізі складних оригінальних текстів, до яких учні бралися тільки-но навчившись читати [3, с. 74].

Після оприлюднення «Меморіалу» Вольфганг Ратке зробив декілька спроб реалізувати власний проєкт у різних містах німецьких князівств. Лише у Веймарі законом від 1619 р. запровадили загальну освіту для дітей 6–12 років, яку він так активно пропагував.

Перебуваючи в постійних агонах з володарями, від яких залежало прийняття чи навпаки невизнання його ідей, він зміг за 63-и роки земного життя зробити більше, ніж вони. Це і стало ще одним Меморіалом його життя, що продовжилося в діяльності школи, заснованої в місті, де він народився (Wilster), яка так і називається «Wolfgang-Ratke-Schule [6].

Список використаних джерел

1. Веймер, Г. История педагогики / С нем. перевел К. Тюлелиев. Санкт-Петербург ; М. : Изд. Т-ва М. О. Вольф, [б. г.]. 124, VIII, II с. URI: <http://194.44.28.246/dcvisu/documents/visu/124> (дата звернення 29.04.2022).
2. [Каптерев, П. Ф.](#) Дидактические очерки. Теория образования. Изд. 2-е, перераб. и расшир. Петроград, 1915. 434 с. URI: <http://194.44.28.246/dcvisu/documents/visu/345>.
3. Нечипорук, О. В. Дидактичні засади структурування змісту навчального матеріалу з іноземної мови у процесі навчання учнів 5–7 класів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Луцьк, 2008. 199 арк.
4. Raticianische Schriften I : mit einer Einleitung und Anmerkungen. Herausgegeben von Paul Stötzner. Leipzig : Friedrich Brandstetter, [1910?] (Druck von Hesse & Becker). 88 S. (Neudrucke Pädagogischer Schriften ; IX).

5. Ratinianische Schriften II : mit einer Einleitung und Anmerkungen. Leipzig : Friedrich Brandstetter, [1910?]. 164 S. (Neudrucke Pädagogischer Schriften ; XII).

6. Wolfgang-Ratke Schule [Сайт школи]. URL : https://www.google.com/search?q=wolfgang+ratke+schule+wilster&rlz=1C1CHBD_ruUA870UA870&oq=Ratke+wol&aqs=chrome.3.69i57j46i512j0i22i30i2j0i10i22i30j69i61i13.16825j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (дата звернення: 28.04.2022).

А. О. Кузьмич

ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ АВТОРСЬКИХ ШКІЛ

Авторські школи в Україні як освітній феномен активно розвиваються з кінця ХХ ст. Авторська школа – це експериментальний заклад освіти, діяльність якого будується на основі провідних психолого-педагогічних й організаційно-управлінських концепцій, розроблених окремим автором чи авторським колективом [1]. Н. Побірченко вважає, що авторською школою є «гуманістичний навчально-виховний заклад, ідея створення якого належить педагогу-творцю, який розробив і поклав в основу його діяльності власну концепцію розвитку школи, основою якої є тріада дитина – вчитель – батьки, що забезпечує ефективне функціонування і стабільні позитивні результати» [3, с. 36]. Характерною рисою авторської школи є наявність видатної особистості, лідера, автора власної оригінальної програми дій та авторської концепції.

Дослідження авторських шкіл передбачає глибоке й усестороннє вивчення персоналії – життя й творчості безпосереднього автора інноваційної освітньої системи, концепції. Для об'єктивності такого вивчення доцільно використовувати біографічний метод – важливий інструмент, що дає змогу пізнати соціальну й педагогічну реальність за допомогою аналізу життєвих траєкторій автора концепції школи, з'ясувати роль політичних, соціокультурних чинників у формуванні особистості, її життєвого шляху в умовах сучасного світу.

В основі біографічного методу лежить вивчення особистості в контексті історії й перспектив розвитку її індивідуального буття. За допомогою біографічного методу можна виявити теоретичні позиції, погляди діяча освіти чи науки в контексті його життєдіяльності [2].

Досліджуючи авторські школи, завдяки біографічному методу аналізуємо професійний саморозвиток педагога, використання ним власного досвіду. Послугуючись біографічним методом, для визначення фундаментальних засад авторських шкіл використовуємо спогади, критичне мислення, прогнозування, планування тощо. Вважаємо, що спектр питань для вивчення за допомогою біографічного методу є ширшим і потребує подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Авторська школа. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42479 (дата звернення 19.04.2022).
2. Валевский А. Л. Основания биографики. Київ : Наук, думка, 1993. 110 с.
3. Побірченко Н. С. Змістовий аспект поняття «авторська школа». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 36. С. 33–37.

БІОГРАФІЇ ПРАВОСЛАВНИХ СВЯЩЕННИКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Історико-біографічні дослідження посідають помітне місце в історії педагогіки та дають змогу персоніфікувати її, оцінити внесок вчених, осіб, причетних до освіти й педагогіки, їх організації.

Біографічні характеристики священнослужителів є невичерпним джерелом інформації для дослідників. В них розкрито основні етапи життєвого шляху священника, його роль у будівництві храмів та удосконаленні парафіяльного життя, увиразнено моральні чесноти особистісного плану та пастирську місію в духовному удосконаленні суспільства, зокрема у розвитку освіти й сприяння у відкритті шкіл. Позаяк біографія священника – це життєпис; відтворення на основі фактів і документів життя та діяльності, історії духовного розвитку особи у зв'язку з суспільними умовами епохи, у якій вона жила і працювала; спосіб репрезентації в культурі специфіки окремого людського буття. Характерними ознаками біографії є її цінність для індивідуального людського існування й наявність тексту, що ідентифікує це існування.

Для об'єктивного вивчення біографії необхідно застосовувати біографічний метод, сутність якого полягає в опрацюванні, аналізі джерел, згідно з яким «біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним чинником його творчості, а з іншого – віддзеркалює епоху або ж є її творцем» [1, с. 5]. Цей метод «допомагає віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутнісні, «знакові» моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності» та «врахувати вплив психічного й фізичного стану педагога, тобто його психофізіології, на педагогічні погляди» [там само].

Застосування біографічного методу в дослідженнях з історії педагогіки сприяє відтворенню унікальної цілісності особистості, з'ясуванню детермінант і етапів її життєвого шляху, що зумовили характер і спрямованість, здобутки чи помилки її творчої, професійної, громадсько-культурної активності.

Отже, біографічний метод використовується для реконструкції, опису, аналізу умов життя, психосоціального портрета і результатів діяльності православних священників. Біографії православних священників є джерелом інформації з історії педагогіки, оскільки поряд з основними віхами життя і діяльності парафіяльних священників вирізняється їхня наполегливість у відстоюванні православ'я, їх самовіддане служіння високим ідеалам, що мали вплив на національно-духовне життя народу та виховувало моральні чесноти, взірцеву поведінку та прагнення до формування глибоко моральної суспільної свідомості.

Список використаних джерел

1. Сухомлинська О. В. Передне слово. *Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн. Кн. перша. Х – ХІХ століття* / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. С. 3–8.

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОСТАТІ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ НА СТОРІНКАХ ЕЛЕКТРОННОГО РЕСРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»

Сучасна педагогіка потребує вивчення життя та діяльності видатних українських і зарубіжних педагогів, які внесли значний вклад у розвиток виховання і навчання молодих поколінь. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ), виконуючи провідну роль в забезпеченні досліджень з історії освіти, педагогічного джерелознавства й біографістики представляє інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», який постійно поповнюється новими персоналіями, фактами та науковими подіями [1; 2; 3].

Один із сегментів ресурсу присвячено видатному німецькому педагогу, автору оригінальної системи виховання і навчання дошкільників у колективі, творцю перших дитячих садків, дитячому письменнику Фрідріху Фребелю (1782–1852). Постаць педагога представлено за такими сторінками: «Біографія»; «Бібліографія творів Фрідріха Фребеля»; «Бібліографія публікацій про життя та діяльність Фрідріха Фребеля»; «Повнотекстові документи»; «Фотогалерея»; «Ушанування пам'яті». Для наповнення сторінок сформовано комплект матеріалів (біографічних, бібліографічних, візуальних, довідкових) за джерелами з фондів ДНПБ, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого та ресурсами в інтернеті.

Фрідріх Фребель належить до когорти видатних представників педагогів-гуманістів. Педагогічні погляди Ф. Фребеля формувались під впливом ідей уславленого швейцарського педагога Й. Г. Песталоцці.

У рубриці «Бібліографія творів Фрідріха Фребеля» презентовано друковані праці, які зберігаються у фонді рідкісних видань і становить національне надбання України http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/Frebel_1913_2_33-40.pdf

У рубриці «Бібліографія публікацій про життя та діяльність Фрідріха Фребеля» висвітлено біографічні матеріали, у яких проаналізовано роботи педагога. Детальні відомості про життєвий шлях Ф. Фребеля, становлення та розвиток його педагогічних поглядів представлено у працях українських педагогів (О. Анісімової, І. Брушневської, Н. Дем'яненко, Н. Лубенець, І. Прудченко, Д. Стасюк та ін.).

Ідеї Фрідріха Фребеля поширилися в сучасній дошкільній освіті. В основу діяльності дошкільних навчальних закладів № 33, 76 у м. Херсон, дитячого центру «Фребель» у Києві, зарубіжних дитячих садках та сімейних центрах FRÖBEL у Кельні, Бернбурзі (Німеччина), Сіднею та Мельбурні (Австралія), Познані (Польща) покладено Концепцію фребелівського дитячого садка, освітній підхід спрямований на цілісний розвиток дитини відповідно до освітніх принципів педагога.

Отже, зібрані матеріали всебічно репрезентують видатну особистість педагога-реформатора Фрідріха Фребеля, сприятимуть вивченню його творчості та здійсненню подальших наукових історико-педагогічних розвідок.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. Освіта для миру = Edukacja dla

покожу : зб. наук. пр. : у 2 т. / НАПН України та ін. Київ, 2019. Т. 2. С. 222–228. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717478/1/стаття_2019.pdf.

2. Березівська Л. Д., Деревянко Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри». *Вісник Національної академії педагогічних наук України / НАПН України*. Київ, 2020. № 1. URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54/83> (дата звернення: 14.11.2021).

3. Berezivska, L. D., Pinchuk, O. P., Hopta, S. M., Demyda, Y. F., Sereda, K. V. Creation of information and bibliographic resource «outstanding educators of ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Т. 87, № 1. С. 1–17. <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>.

І. Ф. Петренко

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ СТАТТІ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ

У вивченні біографій освітніх діячів значну роль відіграють енциклопедичні статті, розміщені як в універсальних довідникових виданнях на кшталт «Енциклопедії сучасної України», так і в спеціалізованих енциклопедичних виданнях з освіти, історії педагогіки, приміром, як «Енциклопедія освіти». Довідкові енциклопедичні статті тривалий час були майже єдиним реальним доступним джерелом біографічних знань для дослідників історії педагогіки.

Чи не найінформативнішим з дореволюційних часів у цьому контексті є «Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона» (1890–1907), який вважають однією з найкращих дореволюційних універсальних енциклопедій [1]. Значне місце в «Словнику» займають біографії діячів природознавства і техніки, лікарів, агрономів, педагогів, мандрівників, письменників, художників, композиторів, державних і політичних діячів – 40 тисяч статей [1].

Водночас, в «Українській радянській енциклопедії» (УРЕ, 1959–1985) у першому виданні 25,1 % становили біографічні статті й практично третину усіх статей в другому виданні, у тому числі й про педагогів [3].

В «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ) – найбільшій сучасній національній українській енциклопедії – 74,7 % статей присвячені персоналіям, зокрема й педагогам. Однак багато персоналій не потрапило в ЕСУ через хронологічні рамки видання – від початку ХХ ст. [4].

В «Енциклопедії освіти» (2008, 2021) – першій в Україні енциклопедії, що вмістила інформацію з розвитку освіти, історії педагогічної науки – серед 1500 статей – близько 130 про персоналії вітчизняних й зарубіжних педагогів [2].

Аналіз енциклопедичних видань дає змогу стверджувати, що вони є об'єктивним джерелом інформації й значною мірою визначають тенденції біографічного історико-педагогічного дослідження тієї чи іншої персоналії.

Список використаних джерел

1. Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона. URL: <https://library.udau.edu.ua/novini/enciklopedichnij-slovník-brokgauza-i-efrona.html> (дата звернення 19.04.2022).

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

3. Українська радянська енциклопедія. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainska_radyanska_yentsiklopediya (дата звернення 19.04.2022).

4. Zhelezniak, Mykola (2019). Encyclopedia of Modern Ukraine in the challenges of today. The Encyclopedia Herald of Ukraine (англ.). doi:10.37068/evu.11.1. URL: <https://evu.encyclopedia.kyiv.ua/en/encyclopedia-of-modern-ukraine-in-the-challenges-of-today/> (дата звернення 18.04.2022).

Ю. О. Петрушко

ЗАСТОСУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ДОМАШНЬОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Біографічна розвідка як джерело й метод історико-педагогічного пізнання, є надзвичайно поширеним у світовій науці. Як вважає А. Самко, біографічний метод в історико-педагогічному дослідженні дає можливість виявити вплив соціуму на формування особистості, її життєвого шляху, вибір своєї життєвої позиції, цінностей та ідеалів, різних моментів життя суспільства в той чи інший період часу, соціальних контекстів, правил та норм [2]. Біографія як джерело і метод дослідження історії педагогіки сприяє висвітленню специфіки того чи іншого історичного періоду, різних шляхів розвитку наукової думки.

Важливе значення для ретроспективного вивчення і з'ясування суттєвих змін у формуванні системи домашньої освіти на Волині другої половини ХІХ ст. мають матеріали, що складаються із зібраного про конкретних осіб біографічного матеріалу, у комплексі з такими джерелами, як листи, публікації тогочасної преси, щоденники.

Зокрема, важливі відомості щодо тенденцій розвитку домашньої освіти Волинської губернії знаходимо у біографії відомого польського письменника, громадського та політичного діяча Крашевського, який у 50-х роках ХІХ ст. переїхав до Житомира. Дбаючи про ґрунтовну освіту та виховання своїх доньок, Крашевські утримували домашнього вчителя, який давав уроки музики, німецької та французької мови, також користувалися послугами приватних іноземних учителів, які вчили дітей танцювати. Утримування домашніх учителів обходилося дуже дорого. У 1857 р. сім'я Крашевських лише одному гувернеру сплачувала 600-700 рублів на рік [1]. От що він писав у листах до родини: «Діти підростали і потрібно було подбати про їх навчання. Наймати вчителів, які б жили в домі у Городку, було дорого. Вчителям у місті, які приходять тільки на уроки, а не живуть в домі, треба значно менше» [3].

Отже, біографічний підхід є методом дослідження процесу розвитку домашньої освіти, оскільки дає змогу вивчати його у взаємозв'язку індивідуального життя та розвитку суспільства; допомагає повніше визначити генезу та причинність історико-педагогічних явищ, формує своєрідну джерельну базу для подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Єршова Л. М. Жіноча освіта на Волині. Житомир : Полісся. 2006. 488 с.
2. Самко А. М. Передумови становлення та перспективи розвитку біографічного методу в історії педагогіки. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Вип. 1, 2015. С. 115–123.
3. Юзеф Крашевський – як явище світової культури : наук. зб. ст. Житомир : Волинь, 2007. 108 с.

СПОГАДИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ В БІОГРАФІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЇ Т. Д. ДЕМ'ЯНЮК)

Дослідження біографічних джерел сьогодні є досить актуальним, позаяк достовірність і вичерпність джерел – запорука створення об'єктивного портрета будь-якої персоналії діяча української освіти й педагогічної науки.

Джерельна база біографічних досліджень має свою специфіку: на відміну від історичних джерел тут висвітлюються не лише офіційні джерела, що реєструють основні факти життя суб'єкта дослідження (свідоцтва, дипломи, протоколи тощо), а й особисті – мемуари, спогади, щоденники, епістолярій, автобіографії, записки тощо. Сучасне джерелознавство об'єднує їх в групу «документи особового походження».

Цінність джерел цієї групи для біографічних досліджень полягає в тому, що в них закладено своєрідну інформацію соціально-психологічного змісту, яка відсутня в інших видах джерел; їх використання дає змогу дослідникові докладніше відтворити окремі події, особливості певних епох чи осіб [1].

Спогади – найчисельніший різновид джерел особового походження; їх особливістю є документальність, яка базується на свідченнях автора – сучасника подій. Суб'єктивність – специфічна властивість спогадів – надає неоціненний матеріал для здійснення біографічного дослідження (адже спогади часто містять унікальні факти та деталі із життя особистості).

Свідчення освітніх та громадських діячів є багатим джерелом для вивчення біографій педагогів, у тому числі й Т. Д. Дем'янюк, позаяк вони дають нам можливість по-новому подивитись на особистість і її діяльність. Найцікавішими й найбільш інформативними є спогади про Тамару Дмитрівну – І. Д. Беха, С. В. Кириленко, Р. В. Павелківа, О. Б. Петренко, Р. Л. Сойчук, Т. С. Ціпан, Т. М. Гавлітіної та ін. Незважаючи на те, що неодмінними рисами спогадів є суб'єктивізм і егоцентризм, більшість авторів не зосереджується на власному «Я», приділяючи значну увагу розповідям саме про Т. Д. Дем'янюк. Використовуючи їх як джерело, необхідно врахувати три обставини: з часом людська пам'ять втрачає гостроту; своєрідність індивідуального психічного складу автора, особливість епохи, умов, за яких відтворювалися спогади. Як і будь-яке інше джерело, спогади вимагають критичного підходу.

Список використаних джерел

1. Історичне джерелознавство: підруч. для студ. іст. спец. вищих навч. закладів. / Я. С. Калакура та ін. Київ, 2003. 413 с.

М. А. Рябініна

ЕПІСТОЛЯРНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЇХНЯ РОЛЬ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Одним із різновидів джерел, які часто використовують науковці, є джерела особистого походження: мемуари, щоденники, листування. Епістолярні джерела (его-тексти) – це письмова розповідь автора про себе, написана із суб'єктивної точки

зору, об'єктом якої виступають обставини власного життя. Епістолярний жанр є важливим джерелом вивчення історії розвитку педагогічної думки різних періодів. На прикладі вивчення мемуарів відомих педагогів розкрито ідеї педагогіки, розглянуто внесок авторів у розвиток сучасної науки, теорії та практики виховання. Робота з джерелами особистого походження є надзвичайно важливою для дослідження педагогічної сфери. Під час викладання використання епістолярних джерел формує у здобувачів освіти інтерес до вивчення предмета. За допомогою мемуарів, щоденників і листів можна відчути себе в ролі людей, пов'язаних із подіями, що вивчаються, в той час як вдало підібрані уривки зможуть оживити викладання будь-якої дисципліни [1].

Традиції використання епістолярію важливі як спосіб педагогічного впливу на окремого адресата чи групи адресатів. Українській епістолярій своїми коренями сягає часів Київської Русі. Яскравий приклад батьківської педагогіки – вивчення знаменитого «Повчання» Володимира Мономаха, в якому київський князь звертається до своїх синів, настановляє їх до правильного поведіння в житті, наказує допомагати бідним, вдовицям і сиротам. «Що вмієте, – зауважує він, – того не забувайте, а, чого не вмієте, того вчіться... І нехай сонце не застає вас у постелі...» [1]. У пам'ятці давньоруської педагогічної думки поряд із релігійними вказівками; правилами, що торкаються обов'язків князя; життєпису автора, що має слугувати дітям прикладом і наукою, скрізь чітко проглядаються проблеми виховання, які особливо хвилювали автора. Перед нами не тільки перша у вітчизняній літературі автобіографія, але й метод виховання особистості; перший досвід прямого звернення до майбутніх поколінь (спадкоємців) [2].

Приватне листування – найпоширеніше джерело особистого походження, бере свій початок із античності. Листи мають велике значення для вивчення історії розвитку педагогічної думки, проблем навчання та виховання. Епістолярна спадщина особливо значуща для науковців-дослідників. Так, у відомій монографії М. Коцюбинської листи справедливо розглядають не лише як документ, але й як своєрідну словесну творчість, значення якої у вільному обміні думками [2].

Варто зауважити про складнощі у дослідженні епістолярної спадщини: погана збереженість оригіналів листів; вкрай несприятливі умови архівів, що унеможлиблює її опрацювання. Вивчати такий вид джерел досить важко, адже у процесі, розшифровуючи сенс незрозумілих виразів, скорочень, псевдонімів, іноді перекладаючи з чужої мови, важливо усвідомити справжній зміст листа. Але натомість опрацювання такого джерела дає досліднику приватну інформацію, яку не знайдеш в офіційних джерелах чи наукових працях. Саме тому вивчення епістолярної спадщини є настільки важливим для сучасної педагогічної науки.

Список використаних джерел

1. Завгородня Т. К. Епістолярний жанр як важливе джерело історико-педагогічних досліджень. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 15. С. 252–255. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_15_53 (дата звернення 19.05.2022).
2. Світлик Н. М. Епістолярна спадщина як джерело вивчення культурних контактів Закарпаття і Галичини (1848-1918) // *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. Серія : Історія. 2010. Вип. 24. С. 198–207.

ЗАКОРДОННІ ЕЛЕКТРОННІ БІОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІКИ

Одним із сучасних цифрових інструментів для здійснення біографічних досліджень є словники біографічної інформації, які широко представлено закордоном. Як зазначає доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України Л. Д. Березівська, «...нині бібліотечна електронна (цифрова) біографіка є потужним компонентом інформаційного поля гуманітарних знань» [1]. Безсумнівно, електронні біографічні словники є цінними достовірними джерелами, що допомагають швидко отримати доступ до потрібної інформації, одночасно забезпечуючи розширене інформаційне середовище, яке містить великий обсяг даних для здійснення кропіткого аналізу. Це дає змогу отримати нові, більш якісні та достовірні, результати біографічних досліджень в цілому, та досліджень з педагогічної біографіки зокрема.

У підсумку аналізу широкого спектру закордонних електронних ресурсів інформаційно-біографічного характеру було встановлено, що у закордонному науково-інформаційному просторі доволі поширені національні електронні біографічні словники, які об'єднують інформацію біографічного характеру про видатних діячів з різних галузей. Такі словники, як правило, акумулюють біографічну інформацію про осіб у межах однієї країни й мають широкий спектр представлення інформації про різні тематичні групи.

Вивчивши функціональні особливості сайтів, структуру сторінок, розділи меню та особливості контенту з'ясували, що сайти національних електронних біографічних сторінок різних країн мають схожу структуру побудови та функціональні особливості, що дозволяє об'єднати їх в загальну групу «електронні біографічні словники». Серед них: «Канадський біографічний словник», ресурс Університету Торонто (<http://www.biographi.ca/>); «Ірландський біографічний словник», спільний проєкт між Cambridge University Press та Королівською ірландською академією (<https://dib.cambridge.org/>); «Австралійський біографічний словник», який видає Національний центр біографії при Австралійському національному університеті. (<https://adb.anu.edu.au/>); «Оксфордський національний біографічний словник» (<https://www.oxforddnb.com/page/about>), що належить видавництву Oxford University Press; ресурс «Нова німецька біографія», опублікований Історичною комісією при Баварській академії наук (<https://www.deutsche-biographie.de/>); електронний ресурс «Словенська біографія», створений Словенською академією науки і мистецтва (<https://www.slovenska-biografija.si/>); «Біографічний словник Грузії», електронний ресурс, розроблений Національною парламентською бібліотекою Грузії (<http://www.nplg.gov.ge/bios/en/>) тощо.

У підсумку вивчення низки таких ресурсів виявлено, що зазвичай засновниками національних електронних біографічних словників є заклади вищої освіти, часто у співпраці з відомими видавництвами.

Встановлено, що закордонні інформаційно-бібліографічні ресурси переважно представлені електронними біографічними словниками, які містять інформацію про

широке коло видатних діячів. Зважаючи на це, вони можуть слугувати повноцінною джерельною базою для багатьох історико-педагогічних розвідок.

Список використаних джерел

1. Berezivska, L. D., Pinchuk, O. P., Hopta, S. M., Demyda, Y. F., Sereda, K. V. Creation of information and bibliographic resource «outstanding educators of Ukraine and the world» and its influence on the development of digital humanities. *Інформ. технології і засоби навчання = Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Т. 87, № 1. С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v87i1.4825>

Л. В. Сухомлинська

ВІДОБРАЖЕННЯ БІОГРАФІЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У МАТЕРІАЛАХ МІЖНАРОДНИХ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЧИТАНЬ «ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ»

Помітною подією сучасного вітчизняного освітнього простору стали Міжнародні та Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» (1993–2021). Сьогодні проведено 28 всеукраїнських педагогічних читань, 11 з яких були одночасно й міжнародними.

За 30 років їхня тематика охоплювала різні аспекти педагогічної та художньо-літературної спадщини В. Сухомлинського, яка відповідала актуальним питанням і нагальним запитам сучасної освіти та виховання – від особистості вчителя та батьківської педагогіки до екології дитинства та особистісно орієнтованої шкільної освіти.

Матеріали зазначених читань стали предметом дослідження відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, і ці тези підготовлено за матеріалами виконуваної теми.

Серед розмаїття документів, що представляють педагогічні читання, є й ті, що стосуються біографії Василя Олександровича, сповненої драматизму, гонінь та критики, злетів та успіхів, хоча частка саме таких праць незначна, оскільки читання присвячено розгляду наукових тем. Ми проаналізували зміст читань і вичленили авторів, які присвятили свої розвідки життєвому і творчому шляху педагога. У цьому тексті називатимемо прізвища авторів та роки проведення читань. До того ж виділяємо такі напрями розгляду авторами біографічного матеріалу:

загальний огляд життєвого шляху: *Д. Стельмухов (1999), І. Є. Чугуєва (2014), М. Гнатюк (2017), Ю. Макаруч (2017), Ю. Москаленко (2017), Д. Спінчевська (2017), Р. Сушицький (2017)*. Таке висвітлення біографії В. Сухомлинського трапляється переважно у статтях молодих науковців, студентів, аспірантів;

висвітлення певних періодів життя педагога: років Другої світової війни – *Т. Пилипович (2019)*, періоду вчителювання в Удмуртії – *І. Валєєв (1999)*, шкільним рокам – *Д. Чалахешашвілі (2017)*;

статті, присвячені висвітленню життєвого шляху В. Сухомлинського крізь призму аналізу музейних експозицій та архівних матеріалів, екскурсійної, лекційної та виставкової роботи цих закладів. Великою мірою це розвідки науковців та співробітників Педагогічного музею України, Педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського – *О. Ткаченко (2013), Л. Гайда (2016), В. Бондаренко (2019), С. Різник (2019)*;

наукові статті, що розглядають біографію педагога, досліджену або описану іншими авторами, або ж аналізують епістолярну спадщину педагога, його листування з різними кореспондентами: за книгою Бориса Тартаковського «Повість про вчителя Сухомлинського» – *О. Міхно* (2019), за біографією Г. І. Сухомлинської, дружини педагога – *О. Петренко* (2018), за книгою О. Сухомлинської «Етюди про В. О. Сухомлинського. Педагогічні апокрифи» – *Ю. Телячий* (2011), за листами В. Сухомлинського до різних кореспондентів – *Л. Сухомлинська* (2020);

статті педагогів-практиків, що описують подання біографії В. Сухомлинського в рамках вивчення його творів та проведення різноманітних виховних заходів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти (*В. Мініч*, 2019).

Ці матеріали частково відображено в бібліографічному покажчику «Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження» [1]. Повністю їх буде представлено у Матеріалах Міжнародних та Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю», а оприлюднено – в кінці цього, 2022 р. Отож науковці, педагоги-практики та широкий загал матимуть нагоду ознайомитися з цією темою більш докладно.

Список використаних джерел

1. Василь Олександрович Сухомлинський : до 100-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська та ін. ; наук. консультант О. В. Сухомлинська ; наук. ред. Л. Д. Березівська ; бібліогр. ред. Є. Ф. Демида. Вінниця : Твори, 2018. 395 с. (Серія: Видатні педагоги світу ; вип. 12).

Н. В. Чала

ПОСТАТЬ О. Г. БАРВІНСЬКОГО У ЕЛЕКТРОННОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОМУ РЕСУРСІ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ»

Вивчення біографій та творчої спадщини педагогів є основою електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [//dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/](http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/). Структура ресурсу складається з біографії особистості, бібліографії її праць, праць про життя та творчість, повнотекстових творів (уривків), фотогалереї, присвяченої діячеві, а також інших матеріалів: інформації про нагороди, премії, перелік установ, які носить його ім'я, пам'ятники тощо.

Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» постійно оновлюється. Одна з нових його сторінок присвячена українському громадсько-політичному діячеві, педагогові, історикові, публіцистові, видавцеві Олександрові Григоровичу Барвінському (1847–1926) [1].

Він народився в селі Шляхтинці, нині Тернопільського району в сім'ї священника, навчався у Тернопільській гімназії і на філософському факультеті Львівського університету. Після його закінчення працював учителем гімназії в Бережанах та Тернополі [4]. У Тернополі О. Барвінський брав активну участь у громадській діяльності: заснував у селах читальні, організував народні концерти, етнографічні виставки, вечори, що перетворювались на справжні національні свята [2; с 580]. Саме з

його ініціативи створено місцеву філію товариств «Просвіта» (1875) і «Руська бесіда» (1884), навколо яких гуртувалися українське міщанство та інтелігенція. На початку політичної діяльності він представляв «народовців», які обстоювали самостійність українського народу та мови. Був обраний головою львівської «Громади», яка під його керівництвом провадила наукову та літературну діяльність, заохочувала гімназійну молодь збирати пам'ятки українського фольклору, підтримувала зв'язки з вихованцями греко-католицької духовної семінарії, вела листування з українськими діячами Наддніпрянщини, ініціювала перше в Галичині видання творів Т. Шевченка.

У 1891 р. обраний послом до австрійського парламенту, а в 1894 р. – до Галицького сейму, де часто виступав у парламентських дискусіях, коли йшлося про потреби українського народу в Галичині. Завдяки його наполегливості у Тернополі відкрито Українську гімназію (1899). У 1911 р. О. Барвінський ініціював утворення поміркованої консервативної галицької партії «Християнсько-суспільний союз». За доби Української революції – делегат Української Національної Ради ЗУНР (1918–1919), деякий час очолював Державний Секретаріат освіти і віросповідань.

О. Барвінський – автор багатьох посібників з української літератури для початкових шкіл, гімназій та вчительських семінарій. Його «Руську читанку» «Усну словесність» (ч. I) для середньої школи і гімназії у трьох книжках видано у 1870 р. А в 1871 р. з'явилася «Писана Словесність» (ч. II) у двох частинах. Перша містила уривки з творів письменників, а також їхні біографії від І. Котляревського до Т. Шевченка, а друга подавала навчальний матеріал після шевченківського періоду. Саме Барвінський запровадив термін «українсько-руський», а також фонетичний правопис (кулішівка), які стали основою нормативного правопису для шкіл Галичини з 1892 р. Педагог підготував важливі для розвитку у дітей національної свідомості підручники з історії: «Історія України – Руси» (1920), «Коротка історія українського народу» (1926).

У 1893–1897 рр. О. Барвінський очолював Наукове товариство імені Шевченка, був редактором перших чотирьох томів «Записок» цього товариства (1883–1894), редактором газети «Правда» (1888–1898), журналу «Учитель» (1889), видавцем і редактором журналу «Дзвінок» (1890), видавцем часопису «Руслан» (1897–1914). Із 1879 р. численні статті й розвідки О. Барвінського з питань шкільної реформи виходили в «Шкільній газеті» та «Шкільному часописі». Разом із братом Володимиром заснував першу щоденну газету галицьких народовців – «Діло».

У 1883 р. він започаткував видання «Руської історичної бібліотеки», котра виходила до 1894 р. Олександр Барвінський – автор праць «Ілюстрована історія Русі» (1890), «Оповідання з всесвітньої історії» (1910) та двох томів «Історії української літератури» (1920 – 1921). Його перу належать статті про творчість Т. Шевченка, Ю. Федьковича, мемуари «Спогади з мого життя» (ч. 1–2; 1912–1913). Багато здійснив О. Барвінський і на ниві українсько-польської культурницької співпраці. Друкувався у польських часописах, зокрема, в краківських «Swiat slowianski», «Krytyka», автор рецензії «Незнана книга Немцевича «Bohdan Chmelnicki» («Руслан» – 1907. – ч. 228 – 231). Переклав українською мовою три томи всесвітньої історії С. Закшевського [2, с. 688]. Помер 25 грудня 1926 р. у Львові, похований у родинному гробівці на Личаківському кладовищі.

Першим дослідив, вивчив життєвий шлях та розкриття внеску вченого у громадську і культурно-просвітницьку діяльність – представник родини Барвінських, громадський діяч, історик, письменник, публіцист В. Барвінок (Барвінський) (1850–

1883) [7]. Науковці М. Багрій та Г. Білавич у статті «Наукова, освітня, публіцистична діяльність українських письменників – членів НТШ у Львові (кінець XIX – початок XX ст.)» акцентують увагу на тому, що праці О. Барвінського мали велике значення для розвитку українського шкільництва, його реформування, створення засад для розвитку української національної школи [3, с 30]. Інша авторка Н. Бойко у статті «О. Кониський та О. Барвінський: до історії співпраці» простежує майже сорокарічну історію ділових і дружніх стосунків О. Кониського й О. Барвінського, їх копітку працю на ниві українства [5].

«Треба признати, що ні одно інше ім'я не є так тісно сплетене з історією українського шкільництва в Галичині, як ім'я Олександра Барвінського. Як посол до сейму і парламенту, як член Шкільної Ради Краєвої, як голова іспитових комісій, він для цієї школи зробив велику силу доброго...Багато терня і каміння стрічав цей невтомний діяч-українець на довгому шляху своєї громадської праці. Але заслуги його на полі української культури величезні й безсумнівні», – писав про нього відомий український поет Богдан Лепкий <http://younglibzp.com.ua/oleksandr-grigorovich-barvinskij-do-170-richchya-vid-dnya-narodzhennya-ukra%D1%97nskogo-gromadsko-politichnogo-diyacha-istorika-ta-pedagoga/>.

Список використаних джерел

1. **Аркуша, О.** Барвінський Олександр Григорович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1. С. 688 с.
2. **Ступарик, Б. М.** Барвінський Олександр Григорович. *Українська педагогіка в персоналіях. Книга перша X-XIX ст.* / за ред. Сухомлинської О. В. Київ: Либідь, 2005. С. 579–585.
3. **Баграй, М., Білавич Г.** Наукова, освітня, публіцистична діяльність українських письменників – членів НТШ у Львові (кінець XIX – початок XX ст.). *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. / Рівн. держ. гуманітар. ун-т. Рівне : РДГУ, 2020. Вип. 11. т. 1. С. 25–35. – Текст статті доступний також в інтернеті : <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/268>.
4. **Бойко, Н. О.** Кониський та О. Барвінський: до історії співпраці. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 85–94. – Текст статті доступний також в інтернеті : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/170854>.
5. **Гречин, Б. П.** Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2001. 19 с. – Текст статті доступний також в інтернеті : <https://tinyurl.com/2p8k2j9u>
6. **[Я. Мазурак]** Олександр Барвінський : (педагог, історик, громадсько–політичний діяч). *Бережанська гімназія*. 1993. С. 5. (Спецвип. альманаху «Жайвір»).
7. **Барвінок, В.** Скошений цвіт : (виймок з галицьких образків). Львів : З друкарні товариства ім. Шевченка; під зарядом Фр. Сарницького, 1877. 139 с.

Відомості про авторів

Александрова Галина Андріївна, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І Вернадського

Анісімова Олена Едуардівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Баліка Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Богданець-Білоskalенко Наталія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин Інституту педагогіки НАПН України, професор ІДГУ

Бондаренко Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник Педагогічного музею України

Бондарець Марія Анатоліївна, здобувач ступеня PhD кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Василенко Світлана Борисівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Вергунов Віктор Анатолійович, доктор історичних наук, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України, директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН

Гавриленко Тетяна Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Гайда Лариса Анатоліївна, провідний науковий співробітник Педагогічного музею України

Голя Галина Миколаївна, викладач КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, здобувач ступеня PhD I курсу спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки Рівненського державного гуманітарного університету

Горошкіна Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України

Гудовсек Оксана Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Дефорж Ганна Володимирівна, доктор історичних наук, професор, доцент кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Драч Оксана Олександрівна, доктор історичних наук, професор, професор кафедри всевітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка

Дурдас Алла Петрівна, доктор філософії, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Дяченко Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Єфімова Валентина Іванівна, науковий співробітник Педагогічного музею України

Золотаренко Тетяна Олександрівна, провідний бібліотекар відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Коляда Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кравченко Оксана Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кропачева Наталія Миколаївна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Кузьмич Антоніна Олександрівна, здобувач ступеня доктора філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Лелюх Софія Романівна, здобувач ступеня PhD кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Любовець Надія Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Марченко Наталія Петрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Матрос Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Міхно Олександр Петрович, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, директор Педагогічного музею України; старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Павленко Тетяна Степанівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Петренко Інна Федорівна, здобувач ступеня доктора філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Петренко Оксана Борисівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Петрушко Юлія Олександрівна, аспірант кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Поліщук Ірина Віталіївна, здобувач ступеня доктора філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Росенко Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Розман Ірина Іллівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент Мукачівського державного університету

Рябініна Марина Анатоліївна, аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Середа Христина Володимирівна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Стельмашук Жанна Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Сухомлинська Леся Віталіївна, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Сухомлинська Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Тарнавська Сніжана Вікторівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Ткаченко Лідія Іванівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту обдарованої дитини НАПН України

Чала Наталія Володимирівна, молодший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Шалак Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Шалівська Юлія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету

Школа Валентина Миколаївна, доктор філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури та порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету

Якобчук Надія Олександрівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Наукове видання

Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі

Збірник матеріалів VII Всеукраїнського
науково-методологічного семінару
з історії освіти
20 травня 2022 року

Електронне видання

Редакційна колегія:

Л. Д. Березівська, д-р пед. наук, професор,
член-кореспондент НАПН України (*голова редколегії*)

О. В. Сухомлинська, д-р пед. наук, професор, дійсний
член НАПН України

С. В. Тарнавська, канд. іст. наук

О. А. Бойко (*літературний редактор*)

С. Б. Василенко (*технічний редактор*)

Т. С. Павленко

Х. В. Середа (*технічний редактор*)

Підписано 01.06.2022. Зам. № 2253/1.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>